ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad gratis februari/maart 1992 week 6 t/m 14

61

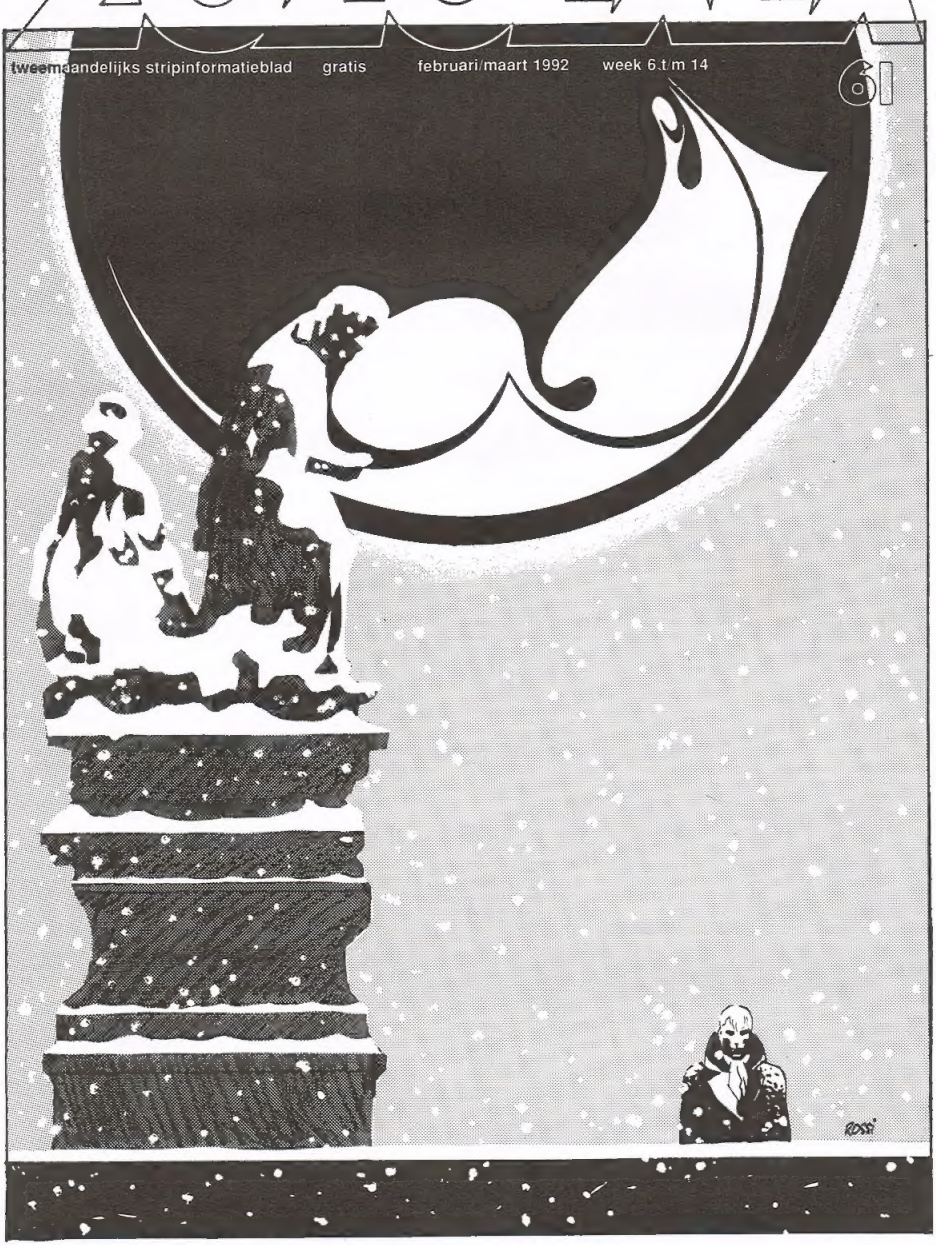

Bij de voorplaat:
Cover voor ZozoLala van Rossi

Het nummer erna

Even wennen was het wel, om na het jubileumnummer weer in de slag te gaan met het volgende decennium. Gesteund door de vele inzendingen die wij op de enquete hebben gekregen, zal dat echter wel lukken. Jullie zijn te goed voor ons! Dat jullie ZozoLala een aardig blad vinden hadden wij wel verwacht, anders zou je het niet lezen. Maar dat wij zo'n belangrijke plaats in jullie stripbeleving innemen (getuige de opmerkingen op de formulieren) hadden wij niet verwacht. Wij zijn ons de verantwoordelijkheid die jullie ons daarmee hebben opgezadeld ter dege bewust. Het deed ons goed dat nieuwe rubrieken als *Acacialaan 21* en *Zeker Lezen* door jullie goed zijn ontvangen. Ondanks de beschrijving van een brievenbus in de toelichting bij de enquete hebben een aantal mensen de weg naar deze voorziening echter nog niet gevonden. Hen willen wij alsnog oproepen hun formulieren in te vullen en naar ons op te sturen. In het volgende nummer zullen wij een begin maken met het publiceren van de resultaten. Alles in één keer zou teveel zijn, zelfs voor ons! (Ahum!)
Dit nummer speciaal aandacht voor Christian Rossi (over Jijé, Giraud, zichzelf en zijn werk) en het Amerikaanse verschijnsel van de TradePaperBack (een bundeling van eerder los uitgeven, maar samen één verhaal vormende comics). De nieuwe lezers in Den Haag en Utrecht worden welkom geheten (dit hebben jullie nu al die tijd moeten ontberen) en voor het volgende nummer beloven we jullie alvast stukken over Raives, *Een kleine moord* (Zarate/Moore) en Funny Farm, de studio waar onder andere Kees de Boer en Gerard Leever plachten zich onledig te houden.

Mike

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

BOLSTER
Koninginnesingel 43
5911 KD Venlo
(077-544069)

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3122 GB Schiedam
(010-4262584)

DE AREND
Laarstraat 93
7201 CC Zutphen
(05750-12930)

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18623)

MIEKE'S STRIPTIEK
Chassestraat 71
2518 RW Den Haag
(070-3650738)

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

NOORD
1e Middellandstraat 110c
3021 BH Rotterdam
(010-4258756)

de Noorman stripboek handel
KONINGSTRAAT 43
6811 DN ARNHEM
TEL. 085 - 420826

NOORD
Zaagmolendrift 33
3038 JX Rotterdam
(010-4664368)

DE NOORMAN
Koningstraat 9
6511 LA Nijmegen
(080-226146)

OBELIX
Ten Katestraat 26a
1053 CG Amsterdam
(020-855100)

ERMO
SUPERSTRIP
SPECIAALZAAK
Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040 - 441882

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ Den Haag
(070-3635950)

PAPYRUS
Raadhuisstraat 81
4701 PN Roosendaal
(01650-62624)

PAULUS
Verdronkenoord 62
1811 BG Alkmaar
(072-126041)

PEP
Oude Aa 1
5701 PZ Helmond
(04920-49222)

HET PERRON
St. Janstraat 13
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR Utrecht
(030-318472)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233646)

DE RAT
Korfmakersstraat 3
8911 LA Leeuwarden
(058-151600)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX Amsterdam
(020-842923)

SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC Amsterdam
(020-6684764)

STRIPBOEKHANDEL
WALK IN
TABAC • COMICS • MAGAZINES
WALK IN
Fluwelen Burgwal 8a
2511 CJ Den Haag
Telefoon/Fax
(070) 36 46 336
TABAC • COMICS • MAGAZINES

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS 's-Hertogenbosch
(073-145530)

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR Utrecht
(030-334357)

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(013-358319)

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

BLITZ CV
Stormestraat 147
8790 Waregem
056/ 61 01 58
STRIPSPECIAALZAAK
CD'S – VIDEOTHEEK
ma - vr:
12u - 20u
zat:
10u - 12u30
13u30 - 20u
zon:
14u - 19u

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

CARAPACES
Parijsstraat 16
3000 Leuven
(016/22.58.40)

COMIC STRIPS
Adegemstraat 85
2800 Mechelen
(015/20.69.70)

DE GALLIËR
Beekstraat 46
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 Antwerpen
(03/234.23.47)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(091/27.70.86)

RATTEKOPJE
Onderwijsstraat 1
8430 Middelkerke
(059-30.52.66)

SLOEBERKE
Zwevegemstraat 11
8500 Kortrijk
(056/21.96.68)

DE STRIEP
Katelijnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 Mechelen
(015-21.76.05)

DE STRIPOMAAN
KardinaalCardijnstraat 3
1500 Halle
(02/356.15.89)

TISTJEN DOP
Paterstraat 120
2300 Turnhout
(014/42.88.29)

WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 Hasselt
(011/22.82.00)

Christian Rossi: Ik stop veel van mezelf in mijn tekeningen

J-F Douvry, M. Jans, G. Ratier

Christian Rossi is een veelzijdig auteur en al een flinke tijd een autoriteit in de stripwereld. Laten we om te beginnen eens een paar andere gevestigde auteurs aan het woord over hem aan het woord laten.
Jean Giraud: "Christian is bezig met het laten herleven van *Jim Cutlass*. Geweldig! (...) Mijn bemoeienis met de verhalen beperkt zich tot hulp als Christian tegen problemen aanloopt die onvermijdelijk komen kijken bij de overname van een strip. We hebben samen het scenario opgezet (...) Het had een nieuw verhaal parallel aan *Blueberry* kunnen worden, maar *Jim Cutlass* is helemaal opnieuw bedacht en is uiteindelijk *De man van New-Orleans* geworden".
Serge Le Tendre: "Het werken met Christian is een van de grootste vreugden in mijn leven geweest. Ik vind bij hem hetzelfde vuur en dezelfde overtuiging als bij Loisel met *Op zoek naar de Tijdvogel*. Er komt bij ons een dialoog op gang, die een vermenging is van beroepsmatige en persoonlijke obsessies. Maar weinig mensen kennen de intense produktie en het rijke talent van Rossi. Hij is altijd nieuwsgierig en stelt ook altijd vragen. Hij verbaast me nog steeds en ik hoop van ganser harte dat het succes dat hij verdient hem van de ene dag op de andere op zijn dak zal vallen, ha!"
En tenslotte Makyo: "Ik ken hem, ik heb met bewondering zijn grafische vooruitgang gevolgd en die is verbazingwekkend".
Hieronder de weergave van twee interviews die eerder in Bulles Dingues 18 en Hop 50 gestaan hebben.

Hoe hebben de paden van Christian Rossi en die van het stripverhaal elkaar gekruist?

Dat is een strip op zich...(gelach) Het was een roeping. Ik had op 6- of 7-jarige leeftijd besloten om dit te gaan doen. Ik was toen helemaal weg van de stripverhalen van *Tarzan*, door Hogarth. Ik tekende veel en op mijn veertiende klopte ik aan bij *Pilote*, met een kort western-verhaal op pocket-formaat, maar werd uiteraard afgewezen. Mijn studie stelde zoals bij veel auteurs niet veel voor, ook al heb ik dan les gehad op Estiene. Dat is een school voor kunst en grafische vormgeving, waar ik vakken als grafische kunst en typografie heb gehad.
Na zes jaar studie en een beroepsopleiding in de reclame, heb ik gereageerd op een advertentie waarin een striptekenaar gezocht werd voor een realistische serie. Onder de advertentie van de kleine uitgeverij Twincam, stond de naam van Convard, die samen met Juillard bezig was met de uitgave van de serie *Isabelle Fantouri*. Met mijn tekenmap onder de arm heb ik Convard toen ontmoet en dat was het weerzien met het stripverhaal!

Weerzien? Je had er dus al eerder gemaakt?

Ja, toen ik ongeveer 17 was heb ik wat dingen gepubliceerd in *Formule 1*. Ik had ook contact met *Metal Hurlant*. Maar na mijn reclame-opleiding had ik afstand genomen van de strip en voorrang gegeven aan losse tekeningen, met name (vluchtige) schetsen en incidenteel opmaakwerk, activiteiten die maakten dat ik me lekker voelde.
De strip had me echter weer gevangen. Dat ging wel zo makkelijk aangezien ik intussen leerling was geworden van Jijé. Ik was twintig en ik bracht, gedurende twee tot drie jaar, vele middagen bij hem door...

Waar was dat?

Jijé woonde toen in een van de zuidelijke voorsteden van Parijs, in Draveil. Ik was geïntroduceerd door een andere tekenaar, Patrice Serres, die de decors maakte voor *Tanguy en Laverdure*, een serie die weer was overgenomen door Jijé. (Giraud had tijdelijk *Jerry Spring* overgenomen red.) Ik had mijn map vol met strips meegenomen en Jijé stelde me voor om regelmatig bij hem te komen. Ik vond er een aantal vrienden, onder wie Males en Juillard. Allemaal jonge auteurs die om Jijé heen draaiden.

Hoe verliepen die middagen bij de meester?

Het ritme van Jijé was als volgt: Hij stond vroeg op om 's ochtends een halve plaat af te krijgen. Ik kwam 's middags per trein bij hem aan. Ik belde van tevoren en dan kwam hij me van het station halen met zijn Volkswagen. Als hij zijn stripwerk 's ochtends af had, was hij helemaal vrij, en dan maakten we schetsen op zijn beroemde manier, dat wil zeggen zonder naar het papier te kijken.
Ik heb jaren lang op zijn manier gewerkt. Door zijn onderwijs ben ik erg veranderd. Ik herinner me van die tijd onder andere dat hij toen werkte aan *Canyon-girl*, overigens niet de beste *Jerry Spring*. Jijé was toch wel een beetje overdonderd door de stijl van Giraud. Maar zijn heldere lijnen hadden gewoon niet dat beetje extra nodig dat Giraud met zijn beroemde kwasten bereikte. Jijé wist dat.
Hoe het ook zij, Jijé was een echte meester. Hij blijft degene die vele tekenaars gevormd heeft, zoals Morris, Franquin, Mézières en Giraud. Hij had een verbluffende manier van lesgeven, warm en gezond, die vandaag de dag ontbreekt bij realistische tekenaars. Hij heeft me kritisch onder vuur genomen en liet slechts wat as van me over! Daarna heeft hij me de discipline laten zien die de basis vormt van de realistische tekenstijl.
Giraud was tamelijk ongevoelig voor de methode van Jijé, die is gebaseerd op een natuurgetrouwe weergave. Ik moet toegeven dat hij een uitzondering vormde op alle regels en het beter deed dan alle anderen. Met zijn typisch Belgische accent zei Jijé tegen mij dat "de leerling de meester overtroffen had!". Hij was verbluft. Hij had geen contact meer met Giraud en leed daar een beetje onder, omdat hij de warme kant van hun relatie altijd voorop stelde.

Wat heb je van Jijé's werk gezien?

Ik heb hem op doek zien schilderen, net als op alle andere ondergronden overigens. Alles fungeerde als onderwerp voor hem: een deur die open stond, een sofa of een tafeltje.
Hij schilderde à la Matisse, weelderig en met veel kleur. Hij was een erg goed schilder. Ik heb twee schetsen gered die hij had weggegooid. Ik weet niet of jullie je de kwaliteit ervan realiseren: ze zijn gemaakt zonder te kijken, met een penseel. Vreselijk moeilijk! Ik heb ook nog een portret van mezelf, op dezelfde manier gemaakt.

En de strip?

We hebben nooit echt aan strips gewerkt. Hij heeft op een dag gezegd dat ik nooit zou toekomen aan het maken van stripverhalen, omdat ik niet de vereiste stiptheid bezat. Ik heb deze opmerking geïncasseerd, zonder er iets slechts van te denken, omdat hij lachend gemaakt werd. Maar hij was erg direct!

Zojuist had je het over "een hoopje as". Heeft die kritiek je dan nooit ontmoedigd?

Je moet het zien als de verhouding meester - leerling: de juistheid van zijn scherpe opmerkingen heeft nooit tot doel het ego van leerlingen te kwetsen. Integendeel, hij gaat langs hen heen om hen zo de rijkdom te laten zien van de kunst die zij pretenderen te beoefenen. Het is vergelijkbaar met het boogschieten op de Zen-manier. Jijé heeft ons nooit willen vernietigen, maar hij heeft ons de waarde van de inspanning duidelijk willen maken. Deze waarde van de inspanning stijgt ver uit boven de waarde van onze wil om origineel te zijn en onze eigen stijl te hebben.
Het eerste dat hij deed met jonge mensen die bij hem kwamen met een eigen stijl, was die te breken! Onze tekenaarstrucjes moesten we afleren. Hij prentte ons in dat we deze illusie achter ons moesten laten en eerst de grote meester moesten nadoen. Dat wil zeggen: leren tekenen. Hij zei tegen mij: "U kunt mij nadoen" en ik antwoordde dat ik liever Giraud nadeed, wat hem beslist pijn heeft gedaan. Ik had ongelijk, want het was beslist Jijé die je in dat stadium na moest doen. Zijn stijl omvat, net als die van Caniff of Sickles, de kwintessens van de tekening! Door het opleggen van deze beperking kan men zijn eigen manier van werken ontdekken, zijn eigen fouten en kwaliteiten die een eigen stijl gaan vormen.
Jijé verwierp elke realistische stijl die niet van te voren aan een dergelijke kritiek, die tot de bodem gaat, onderworpen was geweest. Deze reconstructie van de tekening, die Jijé toepaste - een vorm van inquisitie - heeft me zo getekend, dat ik vandaag de dag bij vele tekenaars een dubbele reputatie heb opgebouwd: van verwaandheid, maar ook van intensiteit, omdat ik deze kritiekformule heb overgenomen. Maar de mensen zien ook dat ik "het oog" heb, deze manier van kijken die ik van Jijé geërfd heb. Ik heb dezelfde kijk, op mijn eigen werk en soms zelfs op dat van Moebius, zonder dat ik hierbij overigens de meester klem wil zetten. De stiptheid die Jijé ons heeft geleerd is van toepassing op alle tekeningen, of de auteur nu drie of dertig jaar ervaring heeft.

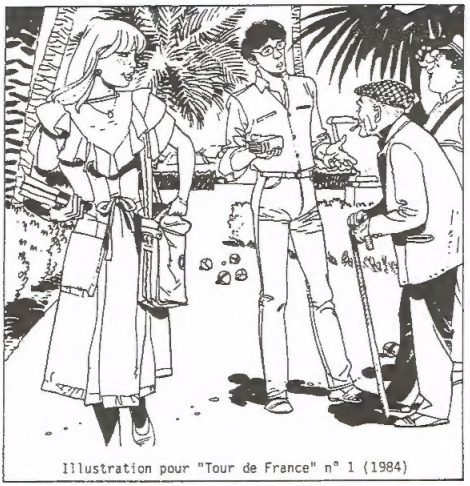

Illustratie voor 'Tour de France' nr.1

Illustration pour "Tour de France" n° 1 (1984)

Is dat voor jou de inbreng van Jijé?

Bij hem heb ik niet zomaar wat geschetst, het was veel meer. Het was de ontdekking van wat deze manier van tekenen voor mij inhield. Zoals Jodorowski zegt over hen die scheppend bezig zijn: "Zij hebben niet gekozen, zij zijn gekozen". Ik wilde strips maken, maar zonder te weten waarom. Ik wist niet hoe zwaar en tegelijkertijd hoe mooi het zou zijn! Tekenen is iets met originele onschuld weer opnemen en loskomen van de werkelijkheid, als het ware niet meer ademhalen. Wat erop volgt, of het nu wel of geen succes is, is van ondergeschikt belang vergeleken met het herhaalde plezier van het gevoel van het tekenen. We ondergaan in dat proces dezelfde emotie als die we ondergingen toen we klein waren en onze dromen tekenden...

Ondanks de intensiteit, waarmee je Jijé en zijn werk hebt gevolgd, nam je afstand van de strip. Waarom?

Zodra mensen tegen je zeggen "Jij hebt deze weg gekozen en je zult nog een lang eind te gaan hebben", wil je ze te slim af zijn en een andere weg inslaan. Eenvoudig gezegd, ik was bang voor de kwaliteit van het werk van Jijé! Ik was jong en wilde honderd dingen tegelijk en daarom ben ik een kortere weg ingeslagen, die van de reclame. Ik maakte liever reclamewerk en op zichzelf staande tekeningen dan strips. Het maken van strips is veel precieser en veel zwaarder en er komt nog zoveel werk bij kijken voor het verhaal. Kortom, ik kneep 'm. En dat ik nu weer bij de strip teruggekeerd ben, komt doordat ik letterlijk bij de lurven gepakt ben door mijn lot, dat mij kenbaar maakte: "Jij zal strips maken".

Hoe uitte zich dat?

Die roep van het lot was stomweg die kleine advertentie, van dertien jaar geleden, waar ik het net over had: "Tekenaar gezocht voor een realistische serie". Dat prikkelde me, ik ben erheen gegaan en erin gedoken!

En toch is dat project op niets uitgedraaid?

Het was voor de kleine uitgever, Twincam, waar ik het zoëven over had. Die mensen hadden geen beleid. Twincam wilde met reeds afgeschreven materiaal een tijdschrift uitgeven waarvan maar een paar nummers zijn verschenen: echte collectors-items. Ze waren echte motorfanaten en wilden een krantje op de markt brengen, *Plein Pot*, dat over motors ging. Mijn enige ervaring met motoren waren wat uitstapjes met vrienden geweest, verder wist ik er niets vanaf. En daar zat ik dan motoren te tekenen, alsof het naakte vrouwen waren! In de ploeg zaten ook Eric Arnoux, een jonge tekenaar die vandaag de dag wordt uitgegeven bij Glénat, en Christian Debarre, een kornuit van Franquin, die sindsdien *Joe Bar Team* tekent.
Behalve die motortekeningen, heb ik nog een pastiche gemaakt van Blueberry op de motor, waar ik veel lol om heb gehad. Na een jaar is het bergafwaarts gegaan met dat krantje en de uitgever heeft toen contact gezocht met Michel Hidalgo. Samen hebben ze een krant uitgebracht over de Franse voetbalploeg bij het wereldkampioenschap in Argentinië. Daarom ben ik voetbalstrips gaan tekenen. Maar ook dat is na negen maanden mislukt, dus adieu voetbal en terug naar de motor. Ik was nog steeds van de partij, toen *Plein Pot* opnieuw flopte. Toen ben ik teruggehaald naar Angoulême door Henri Filippini, tien jaar geleden dus, om te gaan werken bij Glénat.

Hoe heb je de teugels gepakt van jouw serie De huifkar van Hermes*?*

Ik was in Angoulême met al mijn tekenspullen onder de arm, toen Filippini me het scenario van *De avonturen van Freddy Joubert* heeft voorgelegd. Op dat moment had ik werk nodig en heb ik het geaccepteerd. Toen ben ik, door tussenkomst van Robert Gigi, in contact gekomen met Moliterni, die me op een licht humoristisch fantasie-heldenverhaal heeft gezet met Jean Sanitas, een scenarioschrijver van het tijdschrift *Pif*. Dit was *Le Maradeur*, mijn eerste werk dat als album is verschenen, uitgegeven door Dargaud (nooit in het Nederlands verschenen, red.). Het is een album dat niemand kent en dat zeer snel uit de catalogi is gehaald. In dit SF-verhaal voor kinderen is mijn stijl semi-realistisch.
Tegelijkertijd maakte ik *De avonturen van Freddy Joubert*, voor *Circus*, evenals twee keer 44 bladzijden op scenario van Jean-Marie Pellaprat voor het blad *Djinn*. Dat kwam allemaal in dezelfde tijd! Die scenario's van Pellaprat zouden getekend moeten worden door Juillard en Convard, maar om duistere redenen hadden zij ruzie met de mensen van uitgeverij Fleurus en heb ik hun werk overgenomen. Ik maakte dus drie series tegelijk en aangezien ik behalve debutant ook nog eens jonge vader was, kon ik dat goed gebruiken.

In welk verhaal denk je dat je alles wat je geleerd hebt bij Jijé hebt kunnen uiten? Is dat De huifkar van Hermes*?*

Henri Filipini wilde een krant uitgeven voor kinderen. Dat werd *Gomme*. Hij wist dat ik een volgeling was van Giraud, die voor mij op dat moment nog steeds een mythe was, want ondanks al mijn inspanningen, was ik er nog niet in geslaagd hem te ontmoeten. Filippini waardeerde mijn pastiche van Blueberry in *Plein Pot*, want die was grappig en uit de tekening sprak duidelijk mijn plezier om te tekenen. Hij heeft me toen voorgesteld een western te maken, zoals ik het zelf wilde. Ik heb me toen volledig op dit project gestort, bijgestaan door een vriend, Philippe Bonnifay, die bezeten was van het Wilde Westen, maar overigens niets van strips afwist. Hij heeft mij zijn diensten aangeboden en stond aan de wieg van de grondgedachte, het thema van De *huifkar van Hermes*, namelijk een troep rondtrekkende komieken, personages die oorspronkelijk terug te vinden zijn in onder meer *Blueberry*, *Jonathan Cartland* en *Mac Coy*.

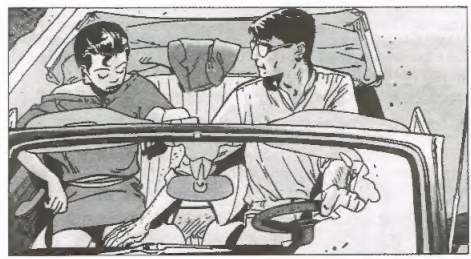

Léa

Geloofde jij in dat album?

Ik was nog puur en naïef en ik was er van overtuigd dat die eerste *Huifkar van Hermes* een schot in de roos zou zijn. Naar mijn idee begon ik niets minder dan een nieuwe *Blueberry*. Bij Glénat kwam tegelijk een album uit getekend door Vicomte, *Het land van Langvergeten*. Ik vind, een beetje arrogant, dat zijn tekeningen "aardig" zijn. Toch moet ik zeggen dat ik van hem veel geleerd heb! Mijn nostalgie, die voortkwam uit de tijd van *Pilote* liep een flinke deuk op door deze goedlopende nieuwe strip. Het was een stijl die de normen van de realistische tekening teboven ging en meer recht deed aan wat uit het hart voortkwam. Ik heb er jaren over gedaan om deze vorm van strip en de gevoeligheid die eruit spreekt te verteren en te begrijpen.

Denk jij niet dat dit succes, meer nog dan door de tekeningen verklaard wordt door de geheimzinnige lading van het verhaal?

Schrijfwijze en verhaal waren met elkaar verbonden. Ik heb ze zien werken, vooral Vicomte, met perioden vol kracht en perioden van twijfel. Hij was behept met een teugelloze romantiek die doet denken aan de tekenstijl van Bernard Hislaire.
Het eerste deel, dat berust op een dromerig concept, voldeed geheel aan de verwachtingen van het publiek. Het is door het contact met Pierre Makyo dat ik meer begrepen heb van het scenario en het feit dat het toeval hierin uiteindelijk ondergeschikt is. De structuur van het verhaal is letterlijk in beton gegoten.
Dit album was dus een groot succes, terwijl het mijne slechts gewaardeerd werd als het zoveelste klassieke verhaal.
Toen realiseerde ik me, dat mijn werk onder klassieke invloeden was komen te staan en dat ik als zoveel anderen verdwaalde in een grafische vormgeving à la Giraud. Het charisma van Giraud heeft al vele realistische auteurs verward. Je raakt gevangen in de valstrik van zijn lijnen, maar zodra je je weet te onttrekken aan deze complexe manier van tekenen, realiseer je je dat deze - overigens noodzakelijke - omweg een beetje steriel is.

In je vroege werk gebruik je meerdere malen figuren die uit de stal van Giraud komen. De zuiplap McClure komt op deze manier nogal eens in beeld.

Het is een direct eerbetoon, een citaat, net als wanneer een componist een aantal bekende maten uit de jazz gebruikt. Dit heb ik in mijn latere werk ook nog gedaan, zoals met Le Tendre in *Lea*... Wij citeren onze bronnen!

Jouw personnage Drustan, een jonge aanhanger van de Zuidelijken die zich afscheiden, roept herinneringen op aan Blueberry. Het kader van het verhaal is ook hetzelfde als dat van Charlier. Toch is jouw verhaal gezond en ademt het onschuld uit.

Precies, dat is zo! Het is tegelijkertijd doordrongen van zuiverheid en...stompzinnigheid! Ik verwezenlijkte een droom en ik heb mijn vingers gebrand. Natuurlijk heb ik een tweede album gemaakt, na mijn ontmoeting met Michel Rouge, die terug kwam van Giraud, waar hij *De Lange Mars* had geïnkt. Hij had dus gewerkt met de meester die voor mij toen nog een mythisch wezen was. Rouge heeft toen als voorbeeld een aantal van mijn tekeningen geïnkt met een penseel en toen begreep ik het! Ik heb me toen gezet aan het werken met een penseel, maar het album werd erg slecht gedrukt. Omdat ik privé door een moeilijke periode heenging, werkte ik veel met aardetinten, wat overeenkwam met mijn stemming op dat moment. Het album kwam uit in een sfeer van algemene onverschilligheid, zelfs bij Glénat. Toen kwam ook *Tempete sur Haïti* uit, de derde *Freddy Joubert*, en ook hier rezen problemen.

Freddy Joubert nr.1

En dat was een doodlopend punt?

Er waren al vijf of zes albums verschenen, maar ik kwam maar niet verder op gang. Toen heb ik Le Tendre ontmoet. Een bescheiden persoon. In die tijd kende ik *Op zoek naar de Tijdvogel* niet, ik had lak aan de wereld van de Heroïsche Fantasy.
Ik ontdekte dus de tekeningen van Régis Loisel en begreep helemaal niets van die vreemde rotzooi. Het ontging me volledig. Ik heb het later pas begrepen, toen het verhaal voor mij duidelijk werd. Le Tendre had zich er juist uit laten gooien bij Filippini, die hem het voorbeeld had voorgehouden van *Het land van langvergeten* en *Grimlein Lederwant*, twee niet-traditionele, meer vanuit het gevoel geschreven series van Pierre Makyo. Diep beledigd zette Le Tendre vervolgens *Lea* op anderhalf blaadje papier. We waren een week daarvoor bevriend geraakt op een festival in Rouen, waar ik hem had verteld van mijn problemen en mijn voornemen mijn werk maar weer eens in twijfel te trekken. Hij nam weer contact met me op en las *Lea* voor over de telefoon. Ik stond als vastgenageld. Deze werkschets van *Lea* had me compleet verbijsterd, zo kristalhelder was het. We zijn aan het werk gegaan met een originele methode, gebaseerd op ruwe schetsen bij tegelijkertijd geschreven teksten. Ik herinner me een gedenkwaardige nacht toen we, na het laatste beetje stuff en het laatste bodempje whisky weggewerkt te hebben, rond het ontbijt op twintig bladzijden per uur zaten! We zaten op een wolk!

Julius Antoine

Deze creatieve sprong is niet zonder gevolgen geweest voor je stijl?

Ik had ooit gezegd dat ik, als ik mijn meesters tekentechnisch niet kon evenaren, kon proberen goede stripverhalen te maken door het verhaal te dienen. Terwijl ik zo op de vertelling zat te werken, heb ik een eigen vorm laten ontstaan. Ik veranderde van formaat, van materiaal. Ik heb geprobeerd mezelf te zijn. Ik was me bewust van het belang van *Lea* en ik was blij dat het geplaatst kon worden bij Albin Michel, hetgeen een verrassing voor ons was. Onze samenwerking stuwde ons ineens voort naar het terrein van de volwassen strip. We werden genomineerd voor Angoulême en we zijn erg goed ontvangen door de profs.

En het publiek?

De verkoop kwam niet goed op gang. We hebben het publiek niet echt kunnen bereiken. We hebben dezelfde fout gemaakt met de volgende twee verhalen van *Julius Antoine*, omdat Le Tendre deze "therapie" niet genoeg had vertaald in de volgende verhalen en ik ook niet verder kwam. We deelden duidelijk dezelfde demonen. En toen is het afgelopen. Aan dit avontuur, dat qua verkoop een mislukking was, bewaren Serge en ik een dierbare herinnering.

Maar het niet hebben van commercieel succes is toch relatief?

Op dit moment zijn er zo'n 20.000 albums van verkocht. Maar het belang lag ergens anders. Het zijn de ervaring en de persoonlijke weerslag die telden. Dankzij *Lea* ben ik erkend in dit beroep en heb ik auteurs ontmoet die me lichtjaren ver weg schenen, zoals Loustal, Régis Franc, een heel andere familie! Door hun ontvangst heb ik me kunnen ontdoen van de illusies van het classicisme.

Behalve dat je tekeningen op dat moment veranderden, is ook je verteltrant geëvolueerd.

Inderdaad! Het klassieke verhaal à la Charlier, die perfectie op het gebied van het script nastreefde, beschouw ik als een periode waar ik verplicht doorheen moest. Ik heb vervolgens andere stijlen geaccepteerd, die ver van het classicisme staan, zoals het werk van Muñoz. Ik had iets belangrijks begrepen, namelijk dat een basis van nostalgie en classicisme, een tijdlang mijn visie op het stripverhaal, kon uitlopen op andere perspectieven. De weg naar de realistische tekening, zoals Jijé me dat had geleerd, stond nog open: ik had het circuit van de verbittering doorlopen en ik had gedronken van de stroom van de bezoedelde onschuld.

Een rouwproces?

Ja, een proces dat, met alle noodzakelijke etappes, van mij een prof heeft gemaakt.

Kun je spreken van persoonlijke strips, doordrongen van je eigen persoonlijke evolutie?

Hoewel ik dat zelf heel slecht kan beoordelen, zit er in *Julius Antoine* inderdaad een psycho-analytische dimensie en een projectie van onze persoonlijke problemen. Je zou deze vraag aan Serge moeten stellen. In die tijd had je die fixatie op kleine meisjes door mensen als Gainsbourg. Serge had dat geënsceneerd in het eerste deel van *Julius Antoine*. Deze rijpe uiteenzetting trekt het verhaal omhoog, en mij erbij. Er zijn vergelijkingen te trekken met *Lolita*, van Nabokov. In het eerste verhaal, *Lea*, laten we de hoofdpersoon ook uit een bioscoop komen waar *Lolita* van Kubrick draait. Dat Julius nogal wat weg heeft van Antony Perkins is overigens niet onze eigen wens geweest, maar die van de uitgever. *Julius Antoine* werd een psychologische thriller genoemd. Ik zou het eerder het etiketteren van sommige problemen noemen. Serge kende zijn vader niet, en behandelde dat probleem in *Het Onderwerp*.
Hij is overigens na afloop zijn vader gaan opzoeken, die vertrokken was toen hij drie jaar was, en hij heeft hem het album gegeven...

Hoe heb jij jezelf eigenlijk geplaatst in deze zoektocht van Le Tendre?

Serge is degene die de moed heeft gehad de deur te openen en de kamer binnen te kijken. Ik heb hem begeleid, met mijn eigen deuren die openden naar problemen die met mijn tekenen te maken hadden, maar ook met mijn eigen leven. Ik heb de angsten van Serge in tekeningen kunnen omzetten, omdat ook ik gezocht heb in mijn eigen vuile was en omdat ook ik mijn eigen zoektocht naar de vader heb gehad, weliswaar anders, maar parallel aan de zijne. In *Jordan*, dat ik later opzette met Makyo begint het verhaal met die afwezigheid van de vader... iets wat Giraud onmiddelijk opmerkte. Hij zei tegen mij: " Jouw scenarioschrijvers kiezen je precies daarop uit!".

Dat is waar, je verandert van scenarioschrijver en toch houd je die rode draad vast.

Dat dateert van vroeger. Toen ik klein was, ontwikkelde ik een wereld door mijn tekeningen en niet door woorden. Ik communiceerde hiermee, hetgeen emotioneel gezien het affectieve contact met behulp van woorden uitsloot.
Vervolgens kwamen de obstakels van allereerst de symbolische en later de realistische tekening. Het moet lijken, anders wordt het als slecht beoordeeld. Veel kleine jongens stoppen in dit stadium met tekenen en diegenen die erin slagen deze drempel te overschrijden, komen er niet zonder kleerscheuren vanaf. Ze blijven gedeeltelijk communiceren door hun tekeningen, iets wat later onherroepelijk problemen oplevert.
Wanneer je jezelf laat gaan bij het tekenen, kun je bang zijn angsten te onthullen die van ver komen, angsten die gesublimeerd worden door de tekening. Deze verwondingen, die je met alle anderen deelt en die niemand kiest, zien het licht door onze tekeningen: woorden zijn nooit onschuldig, tekeningen ook niet! Het "lezen" van plaatjes is een wereld van een onmetelijke onderbewuste rijkdom.

schets voor Jim Cutlass

Je gebruikt het papier dus als therapie?

Je kunt er niet echt op bezuinigen. Een kunstenaar neemt een risico, omdat hij zich immers opstelt tegenover zichzelf.

Terwijl ik naar je zat te luisteren, moest ik onwillekeurig denken aan die episode in het leven van Hergé, waarin hij tijdens het tekenen van Kuifje in Tibet, *antwoord geeft op zijn angsten van dat moment. Je hoort zelden een auteur die zich uit over dat intieme aspect van het creatieve proces.*

Ik heb deze dimensie al tekenend ontdekt. En deze "stripziekte", deze tot uitdrukking gebrachte eerlijkheid, is beslist wat het publiek het meest waardeert...

Dat is de kracht van dit soort verhalen. Tegenwoordig ben je echter weer terug bij het klassiek verhaal.

Deze fase, die je kunt kwalificeren als de meest intellectuele, is nu voorbij. Ik kan terugkeren naar de klassieke verhalen. Sinds de drie jaar dat ik Jean Giraud ken, hebben mijn tekeningen meer gevoel in zich. Ze zijn minder geformuleerd. Ik laat mezelf eerst gaan en kijk dan wat het geworden is.
Dat "laten gaan" is wat Giraud me geleerd heeft. Ik moest aan die analytische blik voorbij gaan. Je moet deze benadering, die maakt dat de tekening betekenis heeft, maar doet alsof dat niet zo is, aandurven. Je moet accepteren dat je je tekening bent. De essentie van de vorm is mooi op zichzelf en niet omdat je haar beheerst. Het eenvoudige feit dat je tekent is al een kwaliteit. Dit verklaart waarom Giraud, wanneer hij een debutant tegenkomt, altijd "geniaal!" tegen hem zegt. Het is niet de vorm die zo gekwalificeerd wordt, maar de manier waarop.

Welke invloed heeft deze benadering op jouw huidige manier van tekenen?

Ik probeer zo los mogelijk te zijn... tot dat stadium door te dringen waarin mijn tekening zelf spreekt. Tegen mij spreekt. De autonomie van de tekening onthult dan een deel van het onderbewuste.

Maar je zit ondertussen wel, ook omdat je werkt met scenarioschrijvers, met een aan jou opgelegd verhaalstramien. Dat moet van invloed zijn op jouw grafische expressie.

Wanneer ik een scenario van Pierre Makyo lees, of ik het met Giraud over een scenario van *Jim Cutlass* heb, dan komen er een heleboel beelden in me op, emoties die verbonden zijn met eigen ervaringen. Bij het uitwerken van een opeenvolging van plaatjes baseer ik me op die emoties. Natuurlijk moet het scenario blijven kloppen: twee personages komen elkaar tegen, etc... Maar ik moet zowel in de tekeningen als in de kleuren, de emoties terugvinden die de basis vormen. Mijn gevoel moet het intellectuele overheersen en haar bevestigen.

Een soort herformuleren?

Door de emotie! Ik zou een sequentie die me emotioneel op een afstand houdt, niet kunnen illustreren, behalve wanneer ik zou teruggrijpen op beroepstrucjes, de kneepjes van het vak. Die trucjes zijn echter niet bezield en Giraud zegt dat juist die extra bezieling het hele verschil uitmaakt. Dankzij de emotie, de zwaarte van je lendenen, de gewrichtsverstijving van je elleboog en de activiteiten van je rechter hersenhelft - die van de intuïtie - kun je vier uur aaneen achter je tekentafel blijven zitten. Je moet die emotie op laten komen, natuurlijk geholpen door je technische achtergrond en kennis van het op papier zetten van lijnen en letters, etc... Maar in geen geval mag deze technische prestatie de motor achter de schepping zijn.

Voor de verhalen van Julius Antoine *of* Jordan *kunnen we deze methode begrijpen. Maar is die emotie ook nodig voor* Jim Cutlass*?*

In *Jim Cutlass* verandert die emotie in een uitgelaten vrolijkheid.

Dat is te merken, je voelt het plezier.

Giraud zei me dat al: "Weet je, dit is alleen maar plezier". Je moet begrijpen dat tekenen op een realistische manier, *Blueberry* na *Blueberry*, extreem zwaar is. Je moet de voorraad beelden vakje na vakje vernieuwen. Maar tegelijkertijd is het zo'n plezier!
Giraud zet me met *Jim Cutlass* aan, me te laten leiden door dit besef van plezier. Ik vind zo de gevoelens terug van de adolescent die dit soort "cowboy"-tekeningen ontdekte. Onlangs nog vertrouwde Mézières mij zijn twijfel toe over het genre van de western: Dit was in zijn ogen verouderd. En dat is nu precies de vraag die ik mezelf niet stel bij dit verhaal zonder pretenties, dat zijn eigen leven leidt. Je hebt als basis het scenario van Charlier en onze bewerking daar bovenop, die een lange neus maakt! Jim *Cutlass* is een soort van recreatie, maar dan uiterst nauwkeurig. Het doet me denken aan die ontspannen en lachende manier waarop de Beatles in '64 optraden in het Chelsea Stadium. Een houding die gebaseerd was op het plezier, vandaag de dag een ongepast idee.
Met *Jordan* lijd ik meer, terwijl *Jim Cutlass* de allures van één grote en vrolijke grap aanneemt.

Dit plezier in het tekenen maakt dat Jim Cutlass een alles behalve stijf album is, dat is te zien!

Deze dubbele polariteit, dit werk en het werk met Pierre Makyo,

zorgt dat het mij voor de wind gaat. Ik probeer zo eerlijk mogelijk op beide fronten van de stripwereld aanwezig te zijn.

De cyclus rond Jordan *is gepland op drie albums. Hoever ben je met het tweede album?*

Het zal korter zijn. Ik heb al zo'n tien pagina's af, in een helderder stijl, milder en meer ontspannen. Deze verandering heeft te maken met de geboorte van mijn tweede zoon en ook met de vruchtbare gesprekken met Pierre Makyo en Jean Giraud. Hoewel zij elkaar niet kennen, vindt er in mij een soort van synthese plaats. Temidden van deze invloeden, neem ik alles in mij op. Mijn gulzigheid blijft intact, ik schuif niets opzij. In deze uitwisseling verkies ik het teveel boven het niet genoeg.

Ben je terug bij de verloren onschuld waar we het eerder over hadden? En, wat opvallend is, is het niet een soort terugkeer naar de oorsprong van je stripproductie, toen je met een western-verhaal begon?

Ja! Hier ben ik dan, tekenend als de veertienjarige die ik was. Een verhaal als *Jim Cutlass* geeft me plezier. Toen Jean Giraud hem zo'n twaalf jaar geleden had gecreëerd, was dit plezier van het tekenen er al. En toen het personage nieuw leven ingeblazen werd, had ik het geluk daarbij aanwezig te zijn.

Om terug te komen op Jordan, *waarom heb je ervoor gekozen de verschrikkingen te laten zien, in plaats van ze te suggereren? Was dat de les van Polansky in* Rosemary's baby *bijvoorbeeld? En dacht je niet, toen je het monster tekende, dat je het beoogde effect verminderde?*

Dat is waar! Maar ik moest het ondanks alles laten zien, want dat was de keuze in het scenario. Ik ben dus de barricaden opgegaan, maar zonder enthousiasme. Het resultaat sluit aan bij wat ik eerder heb gezegd over de Heroische Fantasy. Er is geen geheim! Ik had zin om het verhaal van Makyo binnen te gaan, maar met lood in de schoenen wat dit aspect betreft. Mijn terughoudendheid is ongetwijfeld te verklaren door die beruchte kinderangsten. Makyo heeft deze verwarring goed gezien, net als Giraud overigens, die opmerkte dat ik wat dat betreft tekende naar mijn oorspronkelijke angsten, die niet die van Makyo waren.

scène uit *Léa*

Maar moest je het laten zien?

Het was onvermijdelijk. De dualiteit van het verhaal, het heen en weer bewegen tussen de echte wereld en de parallelwereld, vormde een probleem. Het moest de verbeelding niet te niet doen. Het was nodig de passage van de ene wereld naar de andere weer te geven. Het monster moest bestaan. Misschien had ik hem bioederiger moeten maken, maar zeker was dat ik hem moest tekenen. Ik moet zeggen dat er bij de eerste *Jordan* druk op me stond. Dit is minder geworden bij de tweede. Alles is helderder voor Makyo en mij.

Hoe heb je Charlier ontmoet?

Bij een project met Jean-Claude Forest voor *Okapi*. Hij wilde me een zeeverhaal laten tekenen. Tijdens een gezamenlijke maaltijd, waarbij iedereen elkaar stroop om de mond smeerde, verklaarde ik dat ik de komende drie jaar niet vrij zou zijn. Charlier beloonde me met een welluidend "Hè, wat?" en het plan is daar, wat mij betreft, bij gebleven. Die zeeserie heeft het daglicht gezien met Jacques Armand. Later kwam ik opnieuw met hem in contact, toen Charlier een tijdschrift wilde opzetten dat gefinancierd zou worden uit de advertenties en dat *Hugh!* zou gaan heten. Charlier wilde *Jim Cutlass* opnieuw het licht laten zien, en Annestay, die *Lea* had gezien, had gezegd: "Rossi, dat zou wel wat zijn". Waarop Charlier antwoordde: "Maar Rossi heeft te veel werk".
Annestay heeft mij toch opgebeld. Voor mij was het een droom! Ik moest mijn beslissing in een kwart seconde nemen. Annestay had ook contact opgenomen met Jean Giraud die toen op Tahiti zat. Ik had mijn albums naar Giraud gestuurd. Die kende me dus al een beetje en hij had op zijn eigen, altijd positieve manier tegen Serge Le Tendre gezegd: "Rossi, die is geniaal!".
Charlier was blij me bij het project *Cutlass* te kunnen betrekken en hij spotte een beetje met me door te zeggen: "Hé, nu heeft u wel tijd". Waarop ik antwoordde: "Voor *Jim Cutlass*, altijd!". Alhoewel het de bedoeling was bij Alpen te beginnen, zijn we *Jim Cutlass* begonnen bij Casterman.

Hoe werkte je met Charlier, gezien zijn legendarische te laat komen met de scenario's?

Het leek wel alsof ik wist dat Charlier ons zou ontvallen. Ik had altijd haast. Ik zag Coutelis vaak, die ook met Charlier had gewerkt voor *Tanguy en Laverdure* en die me steeds de volgende dooddoener in herinnering bracht: "Je zult je scenario's nooit krijgen, je zult zien in welk wespennest je je nu weer gestoken hebt".
Welnu, ik had tekst genoeg! Ik speelde een spel met Charlier door te zeggen dat ik door mijn teksten heen was, terwijl ik nog helemaal niet klaar was met de vorige. Het antwoord van Charlier was dan: "Luister, ik stuur je vier pagina's tekst op voor volgende week". Dat deed hij dan, zodat ik weer een voorraadje had. Hij was ook niet gek, het was een spel tussen hem, die me tutoyeerde, en mij, die u tegen hem zei! Hij was per slot van rekening Charlier! *Jim Cutlass* was *Tanguy en Laverdure* niet en hij had er echt plezier in het te schrijven. Mijn werk beviel hem en hij zei tegen me: "Pas op, je maakt er teveel een karikatuur van. De lezers moeten het begrijpen". Toen ik in West-Amerika was voor een trektocht van drie weken met een camper belde ik Giraud op die mij zei: "Charlier heeft ons verlaten..." Je moet weten dat hij al vier weken in het ziekenhuis lag, en zijn toestand was verslechterd. Van emotie (ik was op pagina 36 van *Jim Cutlass*...) schreef ik op de terugweg in het vliegtuig het einde van het scenario, en ik heb, nogal onbeholpen, opgebeld naar Christine Charlier, de bedroefde weduwe, om toestemming te krijgen deze aflevering af te maken. Ik moest een gepaste periode wachten, maar mijn angst alles te zien instorten maakte me zeer ongeduldig bij het wachten op antwoord... Anderhalve maand later heeft Philippe, de zoon van Charlier me diens wens om de serie voort te zetten, bevestigd... Ondertussen had ik contact opgenomen met Giraud, die ook terug was, om hem mijn geïmproviseerde ontknoping voor te lezen. Hij wilde per sé met mij samen werken om *Jim Cutlass* voort te laten leven en dus werd hij de scenarioschrijver van de serie! Hij heeft mijn suggesties compleet omgewerkt, heeft zich geworpen op de eenheid van plaats, tijd en handeling en heeft zo een hele wijk van New-Orleans ongestraft kunnen afbranden...

Hoe werken jullie?

Ik nam de dialogen en de potloodschetsen van de pagina-indeling mee en Giraud nam ze dan door. Zijn enscèneringen waren vergezocht, maar zijn hand heeft nooit iets op de pagina's getekend. Oorspronkelijk wilde hij het verhaal op basis van mijn schetsen gaan inkten, maar daar heb ik me furieus tegen verzet. Toen kwam hij met een voorstel om me te laten werken op basis van vluchtige schetsen van zijn hand, maar daar had ik ook bezwaar tegen, mijn bijdrage zou dan teveel gereduceerd worden. Uiteindelijk zijn we overeengekomen dat hij alleen het scenario zou schrijven. Ik heb slechts één keer iets gezegd over zijn scenario, dat op een vreemde manier uitgewerkt zou moeten worden: de kar van Carolyn is zojuist gebotst tegen een bankje op het plein en beschrijft een bocht, terwijl hij ook nog een boom raakt... Voor het vervolg van *Jim Cutlass* waren we samen verrukt van één bepaald idee en het hele verhaal speelde zich af als een droom... Een lang, lang verhaal, lopend over twee albums! Vervolgens heeft Giraud de eerste 60 pagina's eruit gesneden na een zeer heftige discussie, en ben ik begonnen met de ruwe schetsen. En wel op mijn manier: eeuwig ontevreden, waardoor ik met grote regelmaat mijn werk overdoe. Het is mijn queeste naar perfectie. ●

Dit interview werd gehouden door Jean-François Douvry en Michel Jans, voor "Bulles Dingues!" nummer 18, 1991.

Vertaling uit het Frans door Christianne Bezembinder-De Wolf. Bewerking: Carl Bieker.

HET LAATSTE OORDEEL

Witte nacht: De spoken van de tsaar (Neuray/Yann)

Parijs, 1937. Een groep uit Rusland gevluchte aanhangers van de tsaar viert het kerstfeest met veel drank. Ondanks het feit, dat het al bijna 20 jaar geleden is dat ze hun vaderland hebben verlaten, spreken ze elkaar nog steeds aan met hun oude titels en funkties. Sacha Kalitzine mag dan tegenwoordig taxichauffeur zijn; door zijn mede-bannelingen wordt hij nog altijd aangesproken als "generaal". Ook de KGB weet zich zijn verleden te herinneren en stuurt een vrouwelijke agente op hem af in een poging hem te ontvoeren. De agente geeft zich uit als gewone klant, maar de generaal heeft snel door dat er iets niet in de haak is. Vervolgens ontpopt zich een machtsspel tussen ontvoerder en gijzelaar in een taxi, die door de nachtelijke straten van Parijs raast. De generaal is psychisch veruit de meerdere van zijn ontvoerder en weet de situatie naar zijn hand te zetten. De agente voelt zich steeds onzekerder worden, maar dan blijkt dat beiden iets gemeen hebben...
In dze nieuwe serie laat Yann zich opnieuw van zijn meer serieuze kant zien. Net als in *Samber* ligt het accent sterk op de karakters van de hoofdpersonen en op de wijze, waarop deze mensen met elkaar omgaan. Zoals we dat van hem gewend zijn, gebruikt Yann tal van subtiele aanwijzingen om de machtsverhouding tussen de generaal en zijn ontvoerder duidelijk te maken. Eigenlijk is de agente geen partij voor de generaal. Hij overbluft haar dan ook meer, dan dat er sprake is van een echte psychologische strijd tussen twee opponenten die tegen elkaar zijn opgewassen.
Wanneer de agente meer tegenspel had geboden, zou het verhaal beslist aan diepgang hebben gewonnen. Dat geeft meteen het verschil aan met het scenario dat Yann voor *Samber* schreef: *De spoken de tsaar* is niet veel meer dan een vakkundig gemaakt amusementsverhaal. Geen meesterwerk, maar wel de moeite waard. De hand van Yann is in het verhaal voldoende te herkennen om te blijven boeien.
Nieuwkomer Neuray tekent deze strip in een gestileerde realistische stijl, die af en toe doet denken aan Warnauts en Raives. De kleuren van Garnier zijn helder en dragen tot de overzichtelijkheid van de tekeningen bij.
De spoken van de tsaar is weliswaar een verhaal zonder veel pretenties, maar weet de aandacht zeker vast te houden. Gezien de inhoud en grafische uitwerking zou *Witte nacht* best eens een van de betere series in het genre van de ontspanningsliteratuur voor een volwassen publiek kunnen worden. *(Paul)*
Uitg. Glénat 48 pag. kleur gekart.

Neuray

Mozart en Casanova (Matena)

Aan het einde van het Mozartjaar 1991 verscheen nog net op tijd het album *Mozart en Casanova*, waarin Dick Matena opnieuw op basis van historische gegevens een fictief verhaal vertelt over beroemde personen. Matena weet daarbij steeds zo'n originele invalshoek te kiezen, dat zijn verhalen ver uitstijgen boven het niveau van een geromantiseerde beschrijving van de levensloop van de uitverkoren beroemdheid. Dat laatste kan interessant zijn, maar Matena's vertellingen zijn indringender.

In *De laatste dagen van Edgar Allen Poe* geeft Matena een nachtmerrie-achtige invulling aan de laatste levensdagen van deze schrijver. Alle reconstructies van het leven van Poe vertonen een gat van enkel dagen, voorafgaand aan het moment waarop hij halfdood wordt gevonden en niet lang daarna sterft. Voor degenen die het werk van Poe kennen is de strip een feest der herkenning; anderen zien er waarschijnlijk niet meer in dan het delirium van een aan alcohol verslaafde schrijver.
In *Gauguin en Van Gogh* staat de verstandhouding tussen beide schilders centraal, waarbij Matena eveneens Van Gogh's broer Theo en De Toulouse-Lautrec betrekt. Het verhaal leunt dicht tegen uit brieven en andere getuigenissen bekende feiten aan, maar komt niet alleen daardoor overtuigend over. Matena slaagt er in dit album in volstrekt geloofwaardige mensen van vlees en bloed te laten acteren, die bovendien een bijzonder nieuwsgierig makend leven hebben geleid. Voor mij blijft *Gauguin en Van Gogh* zijn meest geslaagde album tot nu toe.
Maar het uitgangspunt van Mozart en Casanova mag er ook zijn. Matena heeft niet gekozen voor de voor de hand liggende (en vermoedelijk overdreven) vete tussen Mozart en de keizerlijke hofkapelmeester Salieri, die het wonderkind als een bedreiging voor zijn eigen positie beschouwde. In plaats daarvan gaat Matena uit van de veronderstelling dat Mozart Casanova heeft gekend en fantaseert hij over het verloop van hun ontmoetingen. Dat beide heren elkaar tegen het lijf zijn gelopen is niet onmogelijk: ze waren tijdgenoten en het vertrek van Casanova op latere leeftijd richting Bohemen valt samen met de periode waarin Mozart in Wenen woonde. Matena is niet alleen origineel in zijn keuze van de tegenspeler van de componist, maar ook in de uitwerking darvan: hij laat Casanova niet zien als de rokkenjager, waaraan hij zijn reputatie dankt, maar als een wat oudere man die doorkneed is in de zwarte magie. Dat aspect van het leven van Casanova is heel wat minder bekend.
Het begint allemaal onschuldig. Mozart is onetvreden over de muziek die hij voor de opera Don Giovanni heeft geschreven, omdat hij zich niet goed kan inleven in de figuur van Don Juan. Om hem te helpen, brengt een vriend hem in contact met Casanova. Deze brengt Mozart onder hypnose en laat hem geloven dat hij zelf Casanova is, "zodat hij aan den lijve kan ondervinden wat een notoir rokkenjager denkt en voelt." Het is echter de vraag of het daarbij blijft, of dat Casanova onder valse voorwendels daadwerkelijk van lichaam en geest heeft geruild. Althans, volgens de uitgever. In het reclamepraatje op de achterzijde van het album belooft Lombard de lezer, dat deze pas antwoord krijgt op deze vraag nadat hij getuige is geweest van "Mozarts vertwijfelde jacht op Casanova, die hij ervan verdenkt van het begin af aan uit geweest te zijn op zijn ziel en daarmee zijn talent, zijn huis, zijn vrouw en zijn carrière." Dat klinkt veelbelovend, maar wordt helaas niet waargemaakt. Van meet af aan is het duidelijk, dat Casanova snode plannen heeft. De lezer zit dan ook niet in spannimng over de vraag wat er precies met Mozart is gebeurd. Het beoogde mysterie komt niet uit de verf. Daar komt bij dat de twijfels van Constanze, Mozarts vrouw, niet verder worden uitgediept. Even wordt het spannend, wanneer zij (op plaat 40) begint te vermoeden wat er aan de hand is. Slechts twee platen verder geeft ze haar verzet wel al te gemakkelijk op met de opmerking "ach ja, wat klaag ik met 'n Casanova in bed en 'n Mozart aan de piano."
Toch is *Mozart en Casanova* geen mislukking. Wat resteert is nog altijd een goed verteld verhaal, knap getekend en met een origineel uitgangspunt. Het maakt nieuwsgierig naar de historische personages aan wie Matena dit jaar een album zal wijden. Misschien een liaison tussen Columbus en Isabella van Spanje? *(Paul)*
Uitg. Lombard f21,50/Bfr.390 48 pag. kleur gekart.

De Groote Dick Bosch Almanak (De Jong & Windig)

"Een tl-armatuur of eenen staanden schemerlamp zou hier geen ooverboodige luxe weezen, zou ik zoo zeggen." Een uitlating van een dergelijke luciditeit kan alleen maar ontspruiten aan het brein van één man: Dick Bosch. Alias de Gezellig en Leuke versie van de legendarische, inmiddels tot beleggingsobject verworden, Dick Bos van Alfred Mazure. Waar Dick Bosch ook is, pim-pam-pettend met commissaris Bruins in diens kantoor of thuis liefdevol verzorgd door zijn moeder, in het vaderland of in den vreemde, types van verdacht allooi kruisen zijn pad. Maar geen nood: schuldig of onschuldig,

Dick Bosch arresteert ze allemaal, bij voorkeur na een kundige demonstratie van één dan wel meerdere grepen en worpen uit de enorme variëteit die de sport der sporten, jiu-jitsu rijk is.
Een selectie uit de belevenissen van deze zo viriele meesterspeurder is nu naar goed oud-Holandsch gebruik gebundeld te verkrijgen. Helaas wordt de traditie iets te ver doorgetrokken, want (iets) meer dan de helft van de verhalen heeft al in *Fnirwak, boek vol vertwijfeling en hoop* (Espee, 1983) gestaan. Afgezien van een alleen in Het Parool gepubliceerd verhaal (in "echte" Dick Bos-uitvoering) krijg je als striplezer waarschijnlijk voornamelijk ouwe troep (uit Wordt Vervolgd, Balloen, Gezellig & Leuk) voorgeschoteld. Waarom dan toch aandacht besteden aan deze bundel? Omdat het succes van *Heinz* waarschijnlijk een aanzienlijke groep lezers heeft aangetrokken die het oudere (en soms vrij lastig verkrijgbare) werk van Windig & De Jong nog niet kennen. En omdat het, ouwe troep of niet, geweldig blijft met Dick Bosch de hoogste toppen der meligheid te bereiken. Daartoe biedt de Almanak, met gortdroge humor, perfekt getimede slap-stick en een door Bosch zelf opgeroepen warme-chocolademelk-met-vellen-gevoel, ruimschoots gelegenheid. *(Toon)*

Uitg. het Raadsel f24,95 86 pl. zw-w.

Windig & De Jong

Den 2: MuvovuM (Corben)

In het begin van de jaren tachtig bracht uitgeverij Espee een Nederlandstalige versie op de markt van *Neverwhere*, getiteld *De geheime scepter van Nooitland*, het eerste deel uit de reeks *Den*. Het album telde meer dan honderd pagina's in full colour en vertelde het verhaal van een jongen die via een technisch apparaatje een andere wereld ingezogen werd en terecht kwam in het land Nooitland. De jongen kwam bovendien terecht in het uitermate gespierde lichaam van Den, een belangrijke figuur in de geschiedenis van Nooitland, zo bleek achteraf. *Nooitland* beschreef verder vooral de machtsstrijd die gaande was tussen twee machtsbeluste personen en die voornamelijk draaide om de magische Narstenen.
Muvovum is opnieuw een pil van meer dan honderd pagina's in full colour, maar is geheel anders dan zijn voorganger. De tekenstijl en inkleuring zijn constanter van kwaliteit en het verhaal is technisch gezien een stuk beter. Inhoudelijk is het minder minder interessant, in die zin dat *Nooitland* het niveau van een eenvoudig avonturen-verhaal ontsteeg en *Muvovum* dit niet doet.
Terwijl de inwoners van Nooitland zich reeds voorbereiden op de tweede ronde van de strijd om de Narstenen en de daarmee samenhangende macht, wordt het land plotsklaps overrompeld door Dramieten. Een ras, levend als roofmieren, bestaande uit kleine werkers, grote "leiders" en een koningin. Gezien hun afmetingen, roofzucht en grote aantal, vormen ze een geduchte bedreiging voor al het overige leven in Nooitland.
Muvovum bevat alle elementen die zo kenmerkend zijn voor het werk van Corben: Gespierde mannen met een vergaande kennis van de vechtkunst, het liefst toevallig in hun lichaam verzeild geraakt, waardoor het persoon een onschuldig karakter gegeven kan worden, met weinig ijdelheid en zonder de behoefte om een gespierd(er) lichaam te vormen en bij te houden. Vrouwen met borsten zo groot, dat rugklachten niet uit kunnen blijven, ongeacht de kwaliteit van een eventuele beha. Veel bloot, in dit geval tegen de 100%, omdat slechts weinigen in Nooitland kleding dragen. (Iets wat de serie *Den* overigens uit de pornosfeer trekt, omdat de naaktheid al na een aantal bladzijden geen aandacht meer trekt. Een soort nudistenkampeffect dus.) En om dit alles af te maken, ook nog een vleugje horror, voorkomend in de vorm van de meest wereldvreemde gedrochten, meestal gevormd naar geslachtsdelen. Het meest kenmerkende is echter de vermaarde (in)kleurtechniek. Corben is één van de hyperrealisten in de stripwereld en verkrijgt zijn effecten middels een onnavolgbare inkleuring met ecoline. Het resultaat is bijna tastbaar. Corben maakt kitsch, maar wel vreselijk goed getekende kitsch. Een aanrader voor alle liefhebbers van avontuur, fantasy, science-fiction, horror en Richard Corben. *(Sigge)*

Uitg. Pop Comics/Het Raadsel; f 29,95 101 pl. kleur

Zeker Lezen

De dorpsgek van Schoonvergeten (Didier Comès)

Wie over Comès en zijn werk schrijft ontkomt er niet aan om over tegenstellingen te schrijven. Hij wordt in 1942 als Dieter Hermann Comès geboren in Sourbrodt, een Belgisch dorpje nabij de Duitse grens. Zijn moeder spreekt Frans, zijn vader Duits. Het dorpje zelf is in tweeën gesplitst: een Franstalig en een Duitstalig deel. Hij brengt een groot gedeelte van zijn jeugd door op een kloosterschool waar Franstalige broeders op eigen gezag zijn voornaam verfransen om zijn integratie te bevorderen. Zij dwingen de linkshandige Dieter (nu: Didier) om rechts te schrijven. Tegenwoordig schrijft Comès nog altijd rechtshandig, maar tekenen doet hij met zijn linkerhand. Misschien dat in dit opgroeien tussen twee culturen de oorzaak gezocht kan worden voor de tegenstellingen in zijn werk. Zijn strips -met name zijn romans- kennen een scherp contrast tussen zwart en wit, tussen licht en donker. Zijn tekeningen zijn dan weer realistisch, dan weer karikaturaal. Vaak gebruikt hij beide stijlvormen in hetzelfde plaatje. Zijn verhalen kennen allen het basisthema van de tegenstelling tussen de moderne, grootschalige, rationele wereld en (overblijfselen van) een oude, kleinschalige, naar de mens gerichte magische wereld die vaak gestalte krijgt in een strijd tussen goed en kwaad.
De dorpsgek van Schoonvergeten -Comès vierde grote verhaal-markeerde zijn doorbraak bij zowel critici als publiek. Zijn sympathie met mensen die er niet echt bijhoren ("*misschien omdat ik zelf ook zo ben...*"), de neiging van mensen om zondebokken te zoeken en zijn fascinatie met het fantastische (overgehouden aan de Germaanse cultuur van zijn vader) resulteren in een indrukwekkende roman die met recht tot de klassiekers van de strip behoort.
Hoofdpersoon is Stilte, een wat simpele jongen die niet kan praten en door de inwoners van het geïsoleerde Ardense dorpje Schoonvergeten als voetveeg wordt gebruikt. Hij fungeert als uitlaatklep voor hun opgekropte agressie en als gratis werkkracht. Stilte heeft van dit alles echter geen weet; hij zoekt nergens iets kwaads achter, maar bovenal kent hij geen haatgevoelens. Als zijn baas, Abel Mauvy, hem niet te eten wil geven, denkt Stilte slechts (fonetisch): "*De baas is lief! Ma waarom magik niet eeten? Mischien dengtie dak ziek ben of te dik?*". Hiermee zou het verhaal van Stilte tot in lengte van dagen verteld kunnen zijn, ware het niet dat hem de toegang tot een schuur bij buurman Toine wordt ontzegt. Dit onbenullige voorval wekt de interesse van Stilte voor de verboden schuur en met het opengaan van de schuurdeuren opent zich ook het duistere verleden van het ogenschijnlijk idyllische Ardense dorpje.
De dorpsgek van Schoonvergeten is een ijzingwekkende registratie van het genadeloze karakter dat de mens eigen schijnt te zijn en waar iemand als Stilte geen verweer tegen heeft. Zelfs in de namens hem gevoerde wraakactie blijft Stilte een speelbal van de wraakgevoelens van anderen. Hetgeen de vraag oproept of er wel zoiets als "gerechtvaardigde wraak" bestaat. Als het verleden haar schaduw op het heden werpt en de dood haar beurt niet kan afwachten en met zijn ijzige adem het leven bevriest stamelt de hoofdpersoon: "*Ik heet Stilte en ik ben...ik ben...lief...lief...lief...*".
Dat de lezer bij het horen van de naam Stilte altijd even iets weemoedigs over zich zal krijgen en dat menige scène op het netvlies gebrandschilderd zal blijven, getuigt van de klasse van dit album. En daarmee van de klasse van Comès. *(Mike)*

Uitg. Casterman; f24,90/475Blr; 120 pl; zwart-wit.

Comès

De Beste Wensen voor 1992

Ook dit jaar ploften ze weer op onze mat. En ook dit jaar willen we onze lezers weer een idee geven van wat wij daar aantroffen. Naast "gewoon" mooie plaatjes en originele ideeën, troffen we ook de nodige curiositeiten aan. Zoals van Wilbert Plijnaar, die ons een videoband met een prachtige computeranimatie deed toekomen (helaas slaagde ons fototoestel er niet voor de deadline in een beeld voor het nageslacht vast te leggen). Een curiositeit is ook de kaart van Inktvis Prutdukties, die alle ZozoLala-relaties met de tekst "Ook in 1992: diepgaande interviews, spetterende covers, explosief commentaar, aanstekelijke humor" een knallend uiteinde had moeten toewensen. Helaas ging er bij de post iets fout en kwam de kaart zo laat bij ons aan dat we hem echt niet meer konden versturen. De Haagse Stripshop stuurde ons een kaart met een gratis telefoonkaart met haar bekende logo-wezentje erin verwerkt en Rene Hausman begon het nieuwe jaar goed met het toesturen van een originele schets. Charles Dickens' verhaal *A Christmas Carol* kreeg van Peter Paul een leuk vervolg (met nog net op tijd een happy end) in de 3 pagina's lange strip die hij ons toestuurde. Ook de Kressekring zei 't met een boekje, gevuld met 2 kerstverhalen van Vidocq. Tot slot zaten ook de Wiroja's niet stil, en knutselden deze keer met een spiegeltje. Voor de verandering zal ik geen poging tot uitleg doen en het hoe en wat van de kaart aan de fantasie van onze lezers overlaten. Rest mij nog iedereen die ons iets toegestuurd heeft hartelijk te bedanken.

Jan Bosschaert

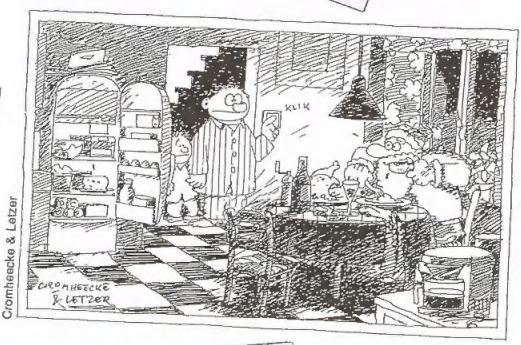

Windig & De Jong

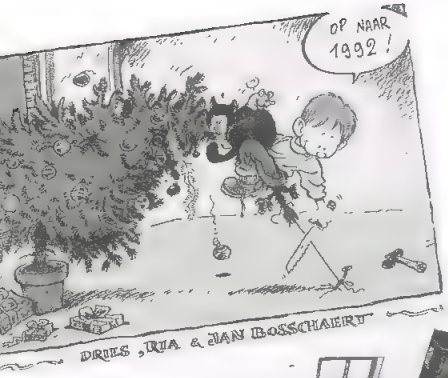

François Schuiten

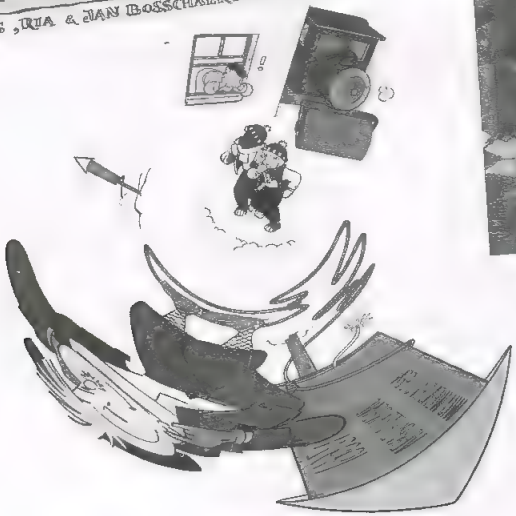

de Wiroja's

Fred Jusing

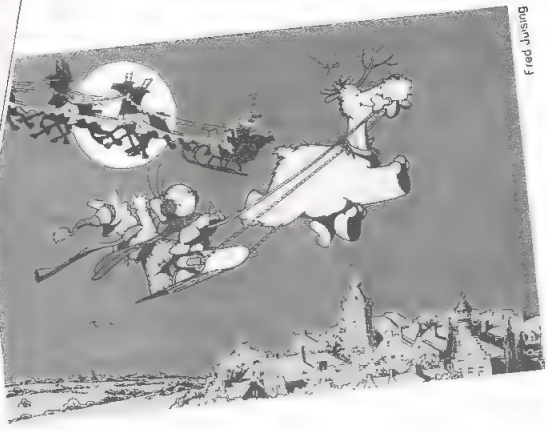

Régis Loisel

The Right Stuff

De laatste jaren kent de Amerikaanse stripmarkt enkele opmerkelijke ontwikkelingen. Daar waar vroeger alles in het teken stond van kwantiteit, komt langzamerhand steeds meer ruimte voor kwaliteit. Steeds vaker wordt tekenaars, schrijvers en inkleurders de rust gegund om een hoogstaand produkt af te leveren. Niet alleen is dit te merken aan sommige reguliere series waarvan iedere maand een nieuw deel van de band moet rollen, maar vooral ook aan de opkomst van een nieuw fenomeen: miniseries.
Miniseries worden soms ingepland in een maandelijkse reeks en zijn dan veelal het resultaat van zogeheten "gastoptredens": auteurs die zich enkel voor een miniserie aan een aantal deeltjes in een reeks wagen. Daarnaast is er ook sprake van miniseries die losstaan van een eventuele reeks en opzichzelf gelezen kunnen worden. In deze categorie heb je de series die gebruik maken van bestaande superheld(en) en -schurken en je hebt de series die geheel op zichzelf staan en gebruik maken van zelfbedachte personen en situaties. Voorbeelden van deze drie soorten miniseries zijn respectievelijk: Het optreden van Todd MacFarlane in de reeks *Spiderman, Batman, The Return of the Dark Knight* van Frank Miller en *Watchmen* van Alan Moore en Dave Gibbons
De toenemende kwaliteit en de afgeronde series maken de comics interessanter voor een Europees publiek. Eén probleem blijft echter: comics worden vaak slechts één keer gedrukt, dus als ze uitverkocht zijn heb je pech gehad. Wie comics wil kopen, moet zich er dus in verdiepen, of iemand kennen die hem advies geeft. Wij zouden dat advies graag geven, maar zitten met het probleem dat als wij iets signaleren, het in de winkel vaak al uitverkocht is. Vandaar dat een rubriek als Kort Amerikaans altijd nieuw werk bespreekt voordat het uitkomt en er nooit al te diep op in kan gaan.
De laatse tijd echter, bundelen uitgeverijen steeds meer succesnummers in trade paperbacks. Hieronder vallen niet alleen miniseries, maar ook goede episodes uit reeksen en veel gezochte oude nummers (eerste nummers) uit beroemde reeksen. Trade paperbacks zijn daardoor vaak interessant voor de Europese markt, makkelijk (omdat je niet hoeft te jagen op afzonderlijke deeltjes) en voor langere tijd verkrijgbaar. Genoeg redenen die het voor ons aantrekkelijk maakten om trade paperbacks te bespreken. In de toekomst zullen wij daarom enkel trade paperbacks bespreken die volgens ons van hoge kwaliteit zijn. In dit nummer vindt je de eerste selectie.
Bij alle recensies is de prijs in dollars vermeld. De prijs in guldens of franken is afhankelijk van de prijs die de importeur per dollar rekent en kan daardoor tussen winkels onderling, maar ook in een en dezelfde winkel verschillen. De dollarkoers die de importeur rekent staat op het ogenblik ongeveer op *f* 2,75/55 BFr, maar staat dus geenszins vast.

Barefoot Gen (Nakazawa)

Oorlog is het thema van talloze boeken, films en strips. Alle verschijningsvormen van het oorlogvoeren door de eeuwen heen zijn inmiddels in al deze media talrijke keren de revue gepasseerd. Verhalen over de wreedheid van de oorlog en de mensonterende gevolgen van het geweld zijn echter veel minder dik gezaaid. In de Europese strip is het met name Tardi, die daar verschillende verhalen aan heeft gewijd. Tardi concentreert zich daarin vooral op de gewone soldaat, die het weerloze slachtoffer wordt van een waanzinnig militair apparaat. Aan de gevolgen van oorlogsgeweld voor gewone burgers wordt nog minder vaak aandacht besteed. Eén van de meest aangrijpende strips waarin dat wel gebeurt is van de Japanner Keiji Nakazawa. Van zijn *Barefoot Gen* verschenen tot nu toe in Engelse vertaling twee pockets bij Penguin.
Barefoot Gen is een persoonlijk verslag van het dagelijks leven in Hiroshima vlak voor het ontploffen van de atoombom en van de chaos die daarna volgde. De auteur heeft het indertijd als jongetje van zeven zelf meegemaakt. Een ooggetuigeverslag dus, waarin we in het eerste boek kennis maken met de familie van de jonge Gen (die model staat voor de auteur in zijn jonge jaren) en de problemen waarmee deze tijdens de oorlogsjaren te kampen krijgt. Op het moment dat je vertrouwd bent geraakt met de de familie en geboeid bent door Nakazawa's weergave van de toenmalige Japanse samenleving, valt de bom. Het eerste boek eindigt met de paniek van vlak na de explosie, de ingestorte gebouwen, de branden en de lijken. Dat is echter nog niets vergeleken met de gruwelen uit het tweede boek, *The day after*, dat vrijwel geheel is gevuld met de ellende van stralingslachtoffers die nog niet beseffen wat er met hen aan de hand is. Iedere auteur die de inhoud van dat tweede boek zou kunnen verzinnen, zou door ons beschuldigd worden van een zieke geest. Maar Nakazawa is niet ziek, althans niet geestelijk. Hij heeft het meegemaakt; hij heeft het zien gebeuren. En in zijn strips moet hij het kwijt. Die wetenschap en de omstandigheid dat Nakazawa geen effekten gebruikt om emoties op te wekken, maar op een neutrale manier zijn herinneringen op papier zet, maken de verschrikkingen die hij beschrijft bijna tastbaar. En dat is precies de bedoeling van de auteur: *Barefoot Gen* is opgezet als een ernstige waarschuwing voor het lijden dat onschuldige mensen als gevolg van een oorlog wordt aangedaan. De indringendheid van *Barefoot Gen* laat zich niet raden bij het alleen vluchtig doorbladeren van beide pockets. Laat je niet weerhouden door de Japanse stijl van tekenen met overdreven lichaamshoudingen en tot grimassen vertrokken gezichten: *Barefoot Gen* behoort tot het meest integere en waardevolle dat de strip heeft voortgebracht. (*A cartoon story of Hiroshima*; 284 pag. £ 6,99. *The day after*; 178 pag. £ 6,99.) *(Paul)*

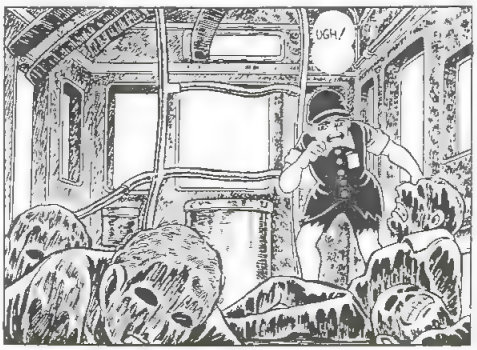

Nakazawa

Love & Rockets (Hernandez/Hernandez)

Begin jaren '80 zetten de broers Jaime, Gilbert en Mario Hernandez een tijdschrift op, om zo hun eigen strips kunnen publiceren. Gilbert stuurt bij wijze van grap een exemplaar naar The Comics Journal, het meest in aanzien staande stripinformatieblad van de USA, in de hoop op een positieve recensie. In plaats daarvan krijgen de broers een contract aangeboden en wordt *Love & Rockets* een professioneel uitgegeven striptijdschrift, dat inmiddels een vast publiek aan zich heeft gebonden.
Rond de uitgaven van *Love & Rockets* bestaat nogal wat verwarring. De Amerikaanse uitgever Fantagraphics brengt onder die titel niet alleen het tijdschrift, maar ook verzamelalbums uit. Beide uitgaven bevatten werk van de drie broers oftewel Los Bros Hernandez, zoals ze in de States zo mooi worden genoemd. Daarnaast geeft Fantagraphics zogenaamde solo-albums van Jaime uit; waaronder zich ook weer de titel *Love & Rockets* bevindt. *Love & Rockets* is namelijk zowel de verzamelterm voor de strips van Jaime als de naam van de gezamenlijke projekten van de Los Bros: het tijdschrift en later ook de verzamelalbums. In Engeland geeft Titan Books de strips van Jaime in paperbackvorm uit: natuurlijk opnieuw onder de naam *Love & Rockets*. Die bundels hebben een kleiner formaat dan het gelijknamige tijdschrift en volgen niet de volgorde waarin de verhalen door Jaime zijn gemaakt. Nu geeft dat niet, omdat het om korte, afgeronde verhalen gaat en de latere verhalen toch vaak iets vertellen dat zich chronologisch gezien voor de al voltooide verhalen afspeelt.
Maar wat voor een strip is *Love & Rockets* nu eigenlijk? Die vraag is sneller gesteld dan beantwoord. Jaime Hernandez heeft in *Love & Rockets* zijn eigen wereld geschapen. Op het eerste gezicht speelt alles zich af in een gewone, grote stad ergens in Californië in de jaren '90, maar de auteur voegt daar wat science-fictionelementen aan toe. Zo ligt in het begin van de serie de nadruk op het beroep van Margarita Luis Chascarillo (kortweg Maggie): zij is mecanicien en wil aanvankelijk niets liever dan de status bereiken van "prosolar mechanic"; een soort onderhoudsmonteur, maar dan heel knap Haar grootste idool Rand Race is prosolar mecanic en Maggie zwijmelt weg wanneer ze met hem mag samenwerken. Maggie woont samen met Esperanza Glass, roepnaam Hopey. Beide meisjes zijn rond de 18 en hebben hun eigen vrienden en

vriendinnen, die de lezer in de loop van de serie allemaal leert kennen. Aanvankelijk scheidt de auteur de verhaaltjes met een vleugje science-fiction van die waarin het vooral draait om human interest. De eerste groep krijgt de ondertitel *Mechanics* mee; de tweede groep de ondertitel *Locas tambien*. Gaandeweg verschuift het accent naar laatstgenoemde verhalen en wordt *Love & Rockets* meer een serie over het wel en wee van gewone, jonge mensen in de grote stad. Zoals de ondertitel al aangeeft, verstaat Jaime daar met name de Spaanstalige jeugd van Mexicaanse afkomst onder. Uit die jeugd zijn Los Bros ook zelf afkomstig.
Veel van de verhalen spelen zich af rond Maggie en Hopey. Maggie is eerlijk en een beetje naïef. Ze vindt zichzelf te dik, maar neemt het leven verder zoals het komt. Hopey zet zich al jaren af tegen de gevestigde orde en heeft in de punkbeweging de uitdrukkingsvorm gevonden voor haar rebellie. Maar meestal hangt ze wat rond of speelt ze in een punkrockband. Daarnaast is er volop aandacht voor de kennissenkring van beide meisjes. Zo is er Izzy Ortiz, bij wie ze in huis wonen en die er zulke occulte gewoontes op na houdt, dat de eerste mensen haar gezelschap niet lang kunnnen verdragen. Of Speedy, de broer van Izzy en de leider van de jeugdbende van de wijk. Hij heeft wel door dat Maggie een oogje op hem heeft, maar wi. zijn stoere imago niet voor de eerste de beste chica opgeven. En zo kunnen we nog wel even door gaan. Terry, die het niet kan verkroppen dat Maggie er met Hopey vandoor is gegaan. Daffy, een Japans meisje van rijke ouders, die zich vergaapt aan het vrijgevochten leven van haar vriendinnen. Penny, een blonde stoot die een verhouding heeft met een miljonair.
Soms komen terloops mensen ter sprake, waaraan later aparte verhalen worden gewijd. Deze bijfiguren maken geen deel uit van de kring rond Maggie en Hopey en bevinden zich vaak heel ergens anders op de wereld. Dat geeft afwisseling in sociale milieus en decors. Een voorbeeld is Rena Titañon, bijgenaamd La Toña, voormalig wereldkampioen worstelen voor vrouwen. In diverse verhaaltjes worden zowel haar roemruchte verleden als haar huidige bezigheden belicht, zodat één persoon als kapstok voor een heleboel uiteenlopende plots kan dienen.
Doordat de nadruk steeds meer op de personages is komen te liggen, begint het wereldje dat Jaime voor *Love & Rockets* heeft geschapen steeds meer op een echte Amerikaanse stad te lijken. Goed, er vliegen weleens scooterachtige voertuigen door de lucht en er duiken een enkele keer vreemdsoortige superhelden op, maar het decor van de strip is onmiskenbaar een weergave van de Californische werkelijkheid. De auteur tekent zijn eigen woonomgeving en snijdt problemen aan die zich daar voordoen: graffitispuiters, om iets onbenulligs te noemen, maar ook *gang*vorming en illegale immigratie uit Mexico.
Denk echter niet dat *Love & Rockets* zwaar op de maag ligt. Integendeel. De verhaaltjes zijn zonder uitzondering luchtig. Op een aandoenlike manier schetst Jaime Hernandez het leven van talloze mensen, waar je als lezer al snel mee gaat meeleven. En dat is waarschijnlijk de kracht van de strip: de verhalen zijn niet bijzonder spectaculair of dramatisch, maar wekken de personages op overtuigende wijze tot leven. Voor je erg in hebt, voel je je als lezer geaccepteerd als buurtbewoner en worden de stripmensen uit *Love & Rockets* een deeltje van je leven. Voeg daarbij het onvertaalbare

IT'S OK, MAG. CHUCHO DOESN'T UNDERSTAND ENGLISH. ONLY ESPAÑOL, RIGHT, CHUCHO YOU OLD PATHETIC HEAP?
NO, BUT HIS FRIENDS DO.
CHUCHO! MAGGIE'S REALLY WEARING A SKIRT BECAUSE SHE BLEW A HOLE IN HER...
<NEVER MIND!>
¿QUE D.C.E.?
Hernandez

gevatte Amerikaanse (en af en toe Spaanse) woordgebruik, waar de tekstballonnen vol mee staan, en je hebt een strip die heerlijk is om te lezen. The Comics Journal karakteriseerde de strip heel treffend als volgt: *Love & Rockets* "is perhaps the best marriage so far of the polish of commercial comics and the concerns of alternative comics." (Bij Fantagraphics verschenen 9 bundels van *Love & Rockets* (waarin ook werk van Jaimes broer Gilbert is opgenomen) van 128 tot 160 pagina's, variërend in prijs van $ 11,95 tot $ 14,95. Bij Titan Books verschenen de volgende titels: *Love and Rockets*; 128 pag. £ 5,95. *Mechanics*; 160 pag. $ 22,95. *Ape sex*; 128 pag. $ 19,95) *(Paul)*

Ronin (Miller)

Ronin is het verhaal van de strijd tussen goed en kwaad in een toekomstig, vervallen New York. Deze strijd wordt gevoerd door een samoerai tegen een demon, die in feite de strijd eeuwen daarvoor al in het feodale Japan hebben aangevangen, maar de strijd nu voortzetten in een moderne omgeving. In de 13e eeuw leefde er in Japan een dappere samoerai, die de taak had zijn meester Ozaki te beschermen, met name tegen een demon genaamd Agat. Agat bezat een machtig zwaard dat door Ozaki in een onbewaakt ogenblik was gestolen. De demon zint op wraak en weet door misleiding Ozaki te doden. De samoerai, nu een ronin - een samoerai zonder meester - wordt verscheurd doordat hij zijn taak niet naar behoren heeft uitgevoerd en zoekt de demon op om de strijd met hem aan te binden. De demon onderschat de krijger en

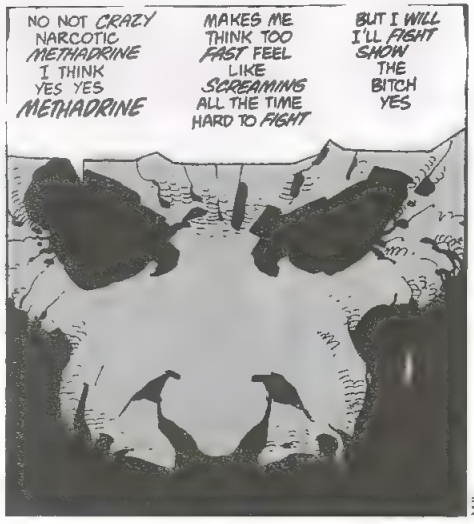
NO NOT CRAZY NARCOTIC METHADRINE I THINK YES YES METHADRINE
MAKES ME THINK TOO FAST FEEL LIKE SCREAMING ALL THE TIME HARD TO FIGHT
BUT I WILL I'LL FIGHT SHOW THE BITCH YES
Miller

wordt gedood door zijn eigen zwaard. Agat spreekt echter een laatste vloek uit opdat de geesten van hem en de ronin voor altijd in het zwaard opges oten blijven.
We maken een sprong naar de 21e eeuw: het zwaard wordt bij opgravingen gevonden en wanneer het met laser wordt onderzocht worden de geesten van de ronin en de demon weer vrijgemaakt. Beide entiteiten binden opnieuw de strijd aan, nu in een New York dat vervallen is en wordt beheerst door een groot aantal randgroepen die ieder hun eigen territorium hebben. Temidden van al die kleinere groepen die elkaar het bestaan betwisten is er een goedbeveiligd en machtig nightechcentrum: Aquarius, waar, zoals we te lezen krijgen, de toekomst van New York wederom opgebouwd gaat worden door een groep idealisten. Het wordt duidelijk dat Aquarius het goed met de wereld voor heeft, maar dan wel wel bedoeld voor hun eigen elitegroepje. Ook daar zijn wel wat vraagtekens bij te plaatsen. Aquarius maakt - en is zelf gemaakt van - een complex biocircuit (levende massa die aangestuurd wordt door computertechnologie) waarmee zij robots en andere toepassingen voor een nieuwe wereldorde kan creëren. Elk potentieel gebruik voor militaire technologie wijst Aquarius overigens af. Het complex wordt aangedreven door de centrale netwerkcomputer Virgo, die in nauwe relatie staat met haar werktuig, een paranormaal hoogbegaafde en met telepathie behepte jongeman Billy. Billy is de uitvoerende kracht achter het centrum maar tegelijk heel emotioneel en labiel, omdat hij zichzelf niet volwaardig vindt. Hij bezit namelijk geen ledematen.
Billy wordt de laatste tijd geplaagd door dromen, waarin steiselmatig een samoerai opduikt. De uit het zwaard losgeslagen geesten zijn namelijk op zoek naar een sterke entiteit vanwaaruit hun strijd verder kan worden aangegaan. De ronin kiest hiervoor Billy uit en

nestelt zich in diens geest. Billy is zich bewust van dit contact en stelt zich daarvoor open. Billy creëert met dezelfde biomassa als waarmee het centrum haar robots maakt een nieuw lichaam voor zichzelf en dus ook voor de ronin. Als twee-eenheid stellen Billy/ronin zich teweer tegen de kwade macht van Agat. Billy helpt met alles wat maar in zijn macht ligt, vanwege de spanning en sensatie die hem dat geeft in zijn verder saaie en aan de stoel gebonden leventje. Hij raakt vooral onder de indruk van de fysieke kracht van de ronin, temeer daar hij zelf zijn ledematen altijd heeft gemist. Intussen heeft Agat zich meester gemaakt van het hoofd van het Aquariuscomplex, Taggert, en neemt diens functie over, zonder dat men dat in het begin merkt! Agat heeft echter andere, minder goede bedoelingen met het centrum en Billy/ronin. Hij ziet - als boze entiteit - wel wat in de militaire vermogens die het complex zou kunnen leveren. De strijd tussen ronin en Agat krijgt derhalve nog een andere dimensie dan een puur persoonlijk vete. Hier gaan de oude waarden, het goed en het kwaad eens drifti'g met elkaar op de vuist. Aquarius gaat door de werkwijze van Taggert/Agat in de uitverkoop en het is aan de ronin om de ziel van een ten dode opgeschreven samenleving te redden. Zijn nieuwe taak voert hem door een gewelddadig Manhattan en moord, verraad en liefde zullen zijn deel zijn

Ronin lijkt een voorstudie voor Miller geweest zijn voor de daarop te verschijnen *Return of the Dark Knight*. Zeker de de schildering van en de gevechten met alle randgroeperingen zijn in dit opzicht illustratief. De intense sfeer die de straten van Manhattan oproepen en de troosteloze toekomst vinden we ook in het latere werk van Miller terug.

Alhoewel het verhaal hier in het kort wordt afgedaan als een strijd tussen een demon en een ronin in een hypermodern tijdperk is dit werkstuk van Miller juist door zijn complexiteit de moeite waard. De relaties tussen de verschillende figuren worden pas in de loop van het verhaal duidelijk en vooral de gespletenheid van Billy wordt pas langzamerhand onthuld. Het is met name de interne strijd die Billy zelf moet leveren - hij wordt constant gemanipuleerd - die het verhaal zo'n persoonlijke dimensie geeft. Billy maakt uiteindelijk een eigen keuze - voor het eerst van zijn leven - en ondervindt ook de consequenties daarvan. De kracht van het verhaal ligt dan ook met name in de constante spanning waarin Miller ons houdt. Als lezer ben je getuige van de terreur van het kwaad en het geleidelijk groeiende besef bij de enkeling die daar nog wat aan kan doen. En wil doen.

Miller levert naast een goed doortimmerd verhaal prachtig tekenwerk af. Voor de climax van het verhaal gebruikt hij een uitklappagina, waarbij over vier pagina's de opgebouwde spanning ineens zijn ontlading krijgt. Inkleurder Varley weet de atmosfeer van dit schetswerk op een doeltreffende wijze te versterken. Ga er eens voor zitten.

(Carl)

Black Orchid (Gaiman, McKean)

Als lezer van superheldenstrips word je eens in de zoveel tijd geconfronteerd met het feit dat de superheld in handen is geraakt van de vijand. Niets om je druk over te maken, want de geschiedenis leert dat de superheld in de meeste gevallen de rollen wel weet om te draaien. Je gaat daarentegen wel wat ongemakkelijker in je stoel zitten draaien als je leest dat de vijand zich niet inlaat met allerlei ingewikkelde methoden om de superheld kwijt te raken, maar simpelweg de revolver tegen de slaap zet en afdrukt. Als de gewetenloze schurk dan ook nog de superheld in brand steekt - de kogel mocht eens niet voldoende zijn - rijzen de haren je te berge en denk je maar aan één ding: is mijn superheld nu echt exit?

Niet bepaald opwekkend. Het is wél net begin van *Black Orchid*, een creatie van Neil Gaiman en Dave McKean.

Dit intro, maar vooral de teneur van de rest van het verhaal, doen me een beetje twijfelen of ik het woord "superheldenstrip" wel voor *Black Orchid* mag gebruiken. Ik denk het niet, alhoewel de heldin wel beantwoord aan een aantal kenmerken van de klasse der superhelden. De Black Orchid die vermoord wordt, vocht weliswaar tegen de georganiseerde misdaad, maar de Black Orchids die na haar ten tonele verschijnen zijn met een andere queeste bezig. Het verhaal van deze Orchids is meer een verhaal van persoonlijke rancune, het zoeken naar een levensdoel en het accepteren van leven en dood. Gaiman en McKean openen *Black Orchid* op een haast traditionele manier, maar voeren ons langzamerhand uit de werkelijkheid. Als lezer krijg je steeds meer de indruk dat je in een droomwereld terecht komt, overigens zonder dat de verbinding met de realiteit compleet verbroken wordt.

Black Orchid kent een bepaalde voorgeschiedenis die duidelijk wordt als we verder in het verhaal komen. De strip begint in feite jaren eerder, met het verhaal van de jonge, ambitieuze wetenschapper Phil, die werkt aan de realisering van zijn dromen. Een van die dromen is de creatie van plantmensen die kunnen leven op kooldioxide en die zuurstof kunnen uitademen. Deze zou hij naar het Amazonewoud willen sturen om die oude wereld daar te laten ontkomen aan absolute vernietiging. Lange tijd bleef dit voor deze wetenschapper een droom, tot het moment dat hij zijn oude liefde Susan tegen het lijf loopt. Susan is weggelopen bij haar man Carl, een wapenhandelaar. Carl ontsteekt in pure woede als hij dat hoort en doodt Susan. Phil neemt na haar dood wat van het genetische materiaal van haar weg en injecteert dat bij zijn orchideeën. Hieruit ontstaan dan zijn plantvrouwen, de Black Orchids. Meerdere plantvrouwen zien het licht en een daarvan zet zich - zie ook het begin van Black Orchid - in voor de bestrijding van de misdaad. De strip begint vanaf het moment dat deze Orchid gevangen wordt genomen, door een oude bekende uit de onderwereld: Lex Luthor. Als hij merkt dat er nog meer Orchids bestaan, opent hij de jacht op hen. En daarin is hij niet de enige. Carl heeft nog steeds wraakgevoelens ten opzichte van Phil. Bij een "bezoekje" aan Phil - deze wordt medogenloos uit de weg geruimd - ontdekt hij meerdere Orchids en merkt ook dat al deze planten uiterlijke kenmerken van Susan hebben aangenomen. Dat feit maakt hem helemaal paranoide, want hij dacht met zijn ontrouwe vrouw afgerekend te hebben en haar voorgoed te kunnen vergeten.

McKean

De Orchids, nauwelijks volgroeid, zien zich geconfronteerd met mensen die hun kwaad willen doen en kunnen niet meer terugvallen op hun geestelijke vader. Het enige wat hen rest is op zoek te gaan naar antwoorden (waarom bestaan wij? Welk individu zijn we? Waaruit zijn we voortgekomen?) en uit handen te blijven van hun vijanden.

De manier waarop Gaiman en Mckean ons het verhaal vertellen van idealen, en vragen over het bestaan is groots. De sfeer in *Black Orchid* is heel intens, vooral door het fenomenale tekenwerk van McKean. Tijdens de queeste van de Black Orchids worden we onder meer meegevoerd naar Arkham Asylum (McKean trakteert ons overigens in de graphic novel Arkham Asylum op een completer beeld), naar de moerassen van Swamp Thing en de rijke wereld van het Amazonewoud! Het zijn vooral deze passages (waar de realiteit plaats maakt voor de droomwereld) die uit de tekenpen van Mc Kean vloeien . McKean werkt in *Black Orchid* - anders dan in zijn eerdere en latere werk - met traditionele hulpmiddelen: tekenpen, inkt en (prachtig) gebruik van kleuren. Scherpe lijnen van de tekenpen worden afgewisseld met kras- en spattechnieken die de tekeningen weer dat fraaie verloop geven naar hun omgeving. Ook

de Orchids zelf zijn meesterwerkjes op zich. Zijn ze aan het begin van het verhaal nog strak en omlijnd, in de loop van het verhaal gaan ze steeds meer op in hun omgeving. Het is, alsof ze onderdeel worden van de hen omringende natuur. Ze staan er niet meer los van. Ze zijn bewust van hun identiteit en dat komt ook tot uiting in de kleur die McKean voor hen gebruikt op de laatste pagina's: dieppaars. Hun toch naar een eigen persoonlijkheid is dan misschien niet helemaal afgesloten, maar ze zijn wel een eind op weg. Je zult je misschien afvragen: waarheen? Gaiman en McKean geven het antwoord op deze vraag weer in de drie subtitels van de verhalen en geven volgens mij meteen een mooi filosofisch antwoord op alle moeilijke vragen rond ons bestaan: One thing is certain. Going down. Yes. *(Carl)*

Stray Toasters (Sienkiewicz)

Stray Toasters is een strip van de hand van het Amerikaanse wonderkind Bill Sienkiewicz. Sienkiewicz maakte ooit een succes van de serie *Moonknight* en deed vervolgens het tegenovergestelde met de *New Mutants*. In 1986 verbaasde hij de wereld met zijn werk voor *Elektra Assassin* Dit succes deed hem besluiten om een eigen miniserie te maken. Het resultaat was *Stray Toasters*.
De cover maakt reeds duidelijk dat het hier niet om een doorsnee stripboekje gaat. Bij het inkijken blijkt het slechts een voorzichtige indicatie te zijn: Sienkiewicz knipt, plakt, tekent, schildert, schroeft en stempelt zijn pagina's overvol. Enkel de kaders en tekstballonnen herinneren je eraan dat het hier om een strip gaat. Het is duidelijk dat Sienkiewicz in deze periode reeds ambities had ontwikkeld om serieus kunstenaar te worden. De vraag is, of deze escapades de leesbaarheid van zijn werk niet in de weg staan. De tekeningen op zich zijn net duidelijk genoeg om de verschte informatie eruit te halen, al moet de lezer zich er wel voor inspannen. Sienkiewicz gebruikt vele materialen, technieken en stijlen door elkaar en geeft de lezer daardoor weinig houvast. Zo nu en dan gaat Sienkiewicz zelfs volkomen over de schreef en creëert hij onontwarbare collages, waarin essentiële zaken niet meer opvallen; de lezer moet weten wat hij ziet wil hij het ook daadwerkelijk zien. Ook teksten die in tekeningen zijn verwerkt hebben hier last van. Wie niet weet dat deze teksten van belang zijn, zal de hanepoten van Sienkiewicz al snel overslaan. Tekstballonnen hebben hier gelukkig geen last van en zijn duidelijk en goed geplaatst. Als extra steun geeft hij zelfs de ballonnen van ieder personage een eigen kleur. Als verwarde personen aan het woord zijn zet Sienkiewicz een overdaad aan ballonnen neer in een onontwarbare brei. Moeilijk leesbaar, maar het geeft wel duidelijk aan wat voor persoon je tegenover je hebt staan. Het enige wat constant en strak is, en daardoor nog enig houvast geeft aan de lezer, is de paginaindeling. Sienkiewicz maakt altijd duidelijk in welke volgorde de plaatjes gelezen dienen te worden.
Uiteindelijk blijkt het grootste struikelblok voor de leesbaarheid van het verhaal, het verhaal zelf te zijn. Dit is zo geschift dat je in het begin consequent een verkeerde interpretatie geeft aan de teksten. Daar komt bij, dat de informatie zeer verbrokkeld - zelfs bijna verborgen - wordt vrijgegeven. Hierdoor duurt het lang, voordat je als lezer door hebt waar het verhaal over gaat en hoe de vork in de steel zit. Dit heeft zijn neerslag op de duidelijkheid van de tekeningen. Omdat je niet precies weet wat je er in moet zien, haal je het er ook nauwelijks uit. Het wordt daardoor bijna noodzakelijk om *Stray Toasters* meer dan eens te lezen, wil je kunnen begrijpen waar het over gaat. Betekent dit nou dat *Stray Toasters* een slechte strip is? Nee, want de informatie mag dan moeilijk te vinden zijn, hij is zeer zeker aanwezig. Bij lezing met voorkennis, blijkt dat Sienkiewicz alle stukjes van de puzzel in zijn verhaal verwerkt heeft, het geheel zit alleen wat chaotisch in elkaar. Sienkiewicz is zoals elk strip genie een verward genie.
Om gestrande veteranen en nieuwsgierige rekruten een eindje op weg te helpen zal ik een samenvatting geven van wat vooraf gaat aan *Stray Toasters*, in de hoop wat steun te geven zonder al te veel van het verhaal te verraden.
Dahlia is een vrouw, geboren uit een relatie tussen broer en zus. Als ongewenst kind wordt ze streng en zonder veel liefde opgevoed. Bovenal wordt haar ingeprent dat ze zondig is. Ze wordt volwassen, trouwt en krijgt een zoon, Todd. In hem ziet ze de voortzetting van haar zonde en ze behandelt hem daarom zo mogelijk nog agressiever dan zij zelf behandelt werd. Na een aantal jaren geeft zij hem uit handen om hem te laten elimineren. De hiermee belaste persoon doet hem echter niet, maar voedt hem op. Todd ontpopt zich als een genie op technisch gebied en begint uit gebrek aan liefde vriendjes te maken uit oude apparaten. Vooral apparaten die warmte geven. Broodroosters zijn favoriet, omdat deze zowel voor warmte als eten kunnen zorgen. Naarmate Todd ouder wordt en bewuster van zijn situatie en zijn relatie met zijn moeder, zwellen zijn schizofrenie en oedipus complex aan. Hij ontvlucht zijn schuilplaats en gaat op zoek naar een moeder. Deze vindt hij in de persoon van Deborah Dissler. Hier ontwikkelt Todds schizofrenie zich tot een alter ego: Big Daddy. Als Big Daddy de overhand neemt, sluit Todd zich aan op een zelfgebouwde robot en kruipt er in. Big Daddy wil geen liefde maar respekt en hij vindt dat een moeder al haar liefde moet geven aan haar kind. Maar deze moederliefde verstikt het kind en daarom moet de moeder, in dit geval Deborah Dissler, sterven. Hier begint *Stray Toasters*. (Stray Toasters; 184 pag. $ 14,95) *(Sigge)*

Sienkiewicz

Meltdown (Muth/Williams/W. Simonson/L. Simonson)

Bill Sienkiewicz en Dave McKean zijn twee pioniers op het vlak van de geschilderde strip. Hun werk is echter nogal onstuimig en valt niet bij iedereen in goede smaak. In hun kielzog trekken zij nieuwe tekenaars mee, die hun strips eveneens schilderen, maar dit in een iets toegankelijkere stijl doen. Eén van de eerste geschilderde series die bij een groot publiek aansloeg is *Meltdown*. Kent Williams en Jon J. Muth zijn de twee jonge tekenaars die voor dit succes gezorgd hebben, geassisteerd door een scenario van het echtpaar Simonson, een begrip in de comicwereld.
Opmerkelijk aan *Meltdown* is het feit dat de tekenaars niet elk een rol op zich genomen hebben (de één schetst, de ander schildert), maar tesamen de pagina's volschilderen.
De stijl van Muth is "schoon", helder en kleurrijk. Hij maakt vooral gebruik van lichte kleuren en laat vaak delen wit om sterk licht te suggereren. Zijn tekeningen laten geen pot oodlijnen zien en zijn een schoolvoorbeeld voor het gebruik van waterverf. Muth zorgt voor alles wat er mooi uit moet zien: strakke gebouwen, glimmende auto's en mooie vrouwen. De hoofdpersoon die hij tekent is Havok. Knappe jongen, goed verzorgd, goed gebekt, kortom: een voorbeeldig superheld. Kent Williams pakt het geheel iets anders aan. Zijn potloodlijnen blijven duidelijk zichtbaar en zijn schilderwerk blijft zelden binnen de lijntjes. Hij gebruikt meestal waterverf, soms ook plakkaatverf of inkt. Williams kleurgebruik is egaler, donkerder en daardoor ook somberder dan dat van Muth. Niet verwonderlijk dat hij daarom de keerzijde van het leven mag vormgeven: smoezelige straatjes, wrakke gebouwen en (uiteraard) de superschurk. De superheld die hij onder zijn hoede heeft is Wolverine, een weinig fijnzinnig, breed en gedrongen persoon. Tesamen weten Muth en Williams een grafisch gezien zeer interessant produkt af te leveren. Vooral mensen die zelf schilderen zullen hun ogen uitkijken op het werk van deze jonge en zeer grote talenten. Het scenario levert op zich geen echte bijdrage aan het niveau van dit album maar doet er ook geen afbreuk aan. Het gegeven van de superschurk, die een superheld wil misbruiken om in het bezit te komen van zijn krachten is op zich niet bijster origineel, maar wordt door Walter en Louise Simonson wel vakkundig uitgewerkt. Het interessantste is het karakter van Wolverine. Deze superheld die normaal gesproken als weerbarstig wordt afgebeeld, is in *Meltdown* op het kwaadaardige af. Ethiek staat niet hoog bij hem in het vaandel en ondernomen actie berust dan ook vaker op willekeur, dan op weldoordachtheid. Een verrassende kijk op het fenomeen superheld, in een verrassend album. (*Meltdown*; 184 pag. $ 14,95) *(Sigge)*

BIJ BLANCO

DE NIEUWE BERNARD PRINCE

Ontdek Bernard Prince in zijn nieuw avontuur. Greg, de schepper van deze eeuwige vechtersbaas, heeft zichzelf overtroffen met dit scenario dat nu eens dramatisch, dan weer grappig is. Dankzij het talent van Aidans werden toestanden en lay-out, die van onze held de prins van het Avontuur maakten, nogmaals schitterend uitgewerkt.

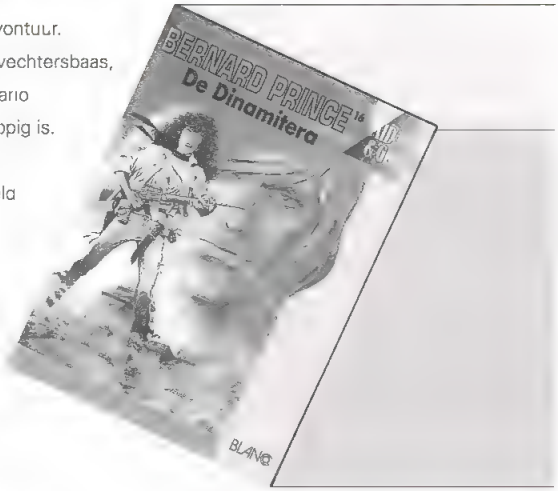

&

DE NIEUWE BROUGUE

Brougue is de naam van de stad die in deze nieuwe serie de hoofdrol speelt. Alle personages zijn slechts minuscule pionnen in een schaak spel vol intriges. De zwart witte vakjes zijn vervangen door steegjes, doodlopende straatjes en kanalen. Alle landerijen, de bossen en wouden, de wijngaarden en moerassen worden doordrongen van het avontuur.

Opgelet : Franz blijft ons hier overtuigen van zijn virtuositeit en van zijn uitzonderlijk tekentalent

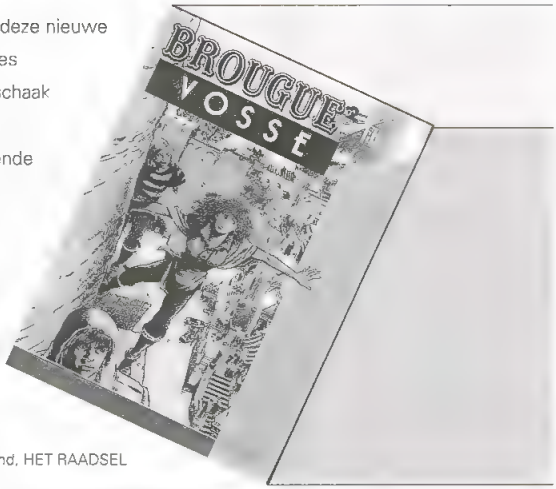

Uitgeverij BLANCO
Distributie : België, GEKNIPT PAPIER – Nederland, HET RAADSEL

PRIKBORD

Fans van **Hermann** kunnen hun jaarlijkse stripbudget al in de eerste maanden van het nieuwe jaar opmaken aan de twee projekten die binnenkort van hem uitkomen. Het eerste betreft een portfolio met zeven, uit *Jeremiah* en *De torens van Schemerwoude*, gelichte plaatjes van landschappen. Yves Amateis (De grafisch ontwerper van de Collectie Vrije Vlucht van Dupuis) heeft de plaatjes opnieuw ingekleurd en soms, kennelijk om de nadruk meer op het landschap te vestigen, de afgebeelde stripfiguren verwijderd. Een voorbeeld daarvan is de hierbij afgedrukte illustratie. Vergelijk die maar eens met de grote tekening op plaat 20 uit *Het woedende water* van Jeremiah. De prenten worden in twaalf kleuren gedrukt op 225 grams papier, meten 40 bij 50 centimeter en worden geleverd in een met stof bekleed koffertje. Uitgever Clair-Obscur meldt verder dat de oplage 200 stuks bedraagt en dat deze uitgave genummerd en door de kunstenaar gesigneerd is, al wordt daar niet bij vermeld of het in dit geval Hermann of Amateis is die de handtekeningen zet. Het idee om een seriegrafie van zeefdrukken van Hermann uit te brengen is leuk , maar de prijs van dit aardigheidje is exorbitant: BFr 17800/ƒ 989,00. En dat is voor een verzameling uit de albums gerecyclede opgeblazen stripplaatjes wel wat aan de hoge kant. Interessanter is de serie van zes luxe uitgevoerde albums, waarvan de eerste drie onlangs werden uitgebracht. De serie bestaat uit drie albums *Comanche* en drie albums *Bernard Prince*. De boeken zijn gedrukt in zwart-wit, op groot formaat (iets kleiner dan de luxe *Jeremiah* van Novedi) en op een zeer zware kwaliteit papier. Door het grote formaat en de afwezigheid van kleur komen de toen nog vrij klassiek-realistische tekeningen van Hermann prachtig tot hun recht. Echt een lust voor het oog, maar dan wel voor een selekt groepje ogen: de oplage bleef beperkt tot 100 (!) genummerde en door Hermann gesigneerde exemplaren. Tot nu toe verschenen twee albums met uit *Pep Parade* en *Kuifje Special* bekende korte verhalen van *Comanche* en *Bernard Prince* en een album met een lang *Comanche*-verhaal: *De hemel is rood boven Laramie*. Het gaat hier om de integrale versie, waarin dus ook de vijf in de gewone albumeditie ontbrekende platen zijn opgenomen. Bij de eerste set van drie albums hoort een gratis boekje op klein formaat, met daarin nog twee korte verhalen van *Bernard Prince*. De serie wordt uitgegeven door de tot nu toe onbekende Belgische uitgeverij Gibraltar, die alvast laat weten ook plannen te hebben voor reeksen van andere auteurs. De albums kosten BFr 3450 per stuk. In Nederland zijn ze slechts sporadisch te koop, voor prijzen tussen de ƒ 650,00 en ƒ 1000,00 (per drie, dat wel). PvG

portfolio Hermann

De **Haarlemse Stripdagen** beloven een feest te worden voor mensen die gesteld zijn op een tekening in hun albums. Zo goed als zeker brengt Casterman de volgende tekenaars naar Haarlem: Schuiten, Tardi, Loustal, Johan en Bob de Moor, Comès en als het even meezit ook Benoit. Alsof dat nog niet genoeg is, is Het Raadsel/Oog & Blik zo goed als rond met Bilal (jawel!), Crumb (idem dito!), Mattotti (het kan niet op!), Ever Meulen, Kamagurka, van Dongen en Pontiac. Hoelang is het geleden dat wij in Nederland zo'n exclusief gezelschap hebben mogen verwelkomen? Héél lang!!! ML

De tweejaarlijkse Stripgidsdagen in Turnhout stonden afgelopen december in het teken van **William Vance**, tekenaar van suksesreeksen als *XIII*, *Bruno Brazil* en een flink aantal delen *Bob Morane*. Aan Vance was een groots opgezette overzichts-tentoonstelling gewijd, waarin zoveel mogelijk verschillende aspekten van het werk van deze Belgische auteur werden belicht. Traditiegetrouw koppelt de organisatie van de Stripgidsdagen de tentoonstelling aan het uitgeven van een bijbehorende katalogus. Dat is dit keer een 76 pagina's tellend album geworden, waarin de onderwerpen van de tentoonstelling nogmaals de revue passeren. Het boek is rijkelijk geïllustreerd, gedeeltelijk in kleur en bevat een bibliografie. Punt van kritiek is echter dat diverse illustraties met behulp van een grove (matrix)printer zijn gereproduceerd, waardoor het lijkt alsof Vance met een computer inkt inplaats van met de hand, De katalogus kost ƒ 35,00/700 BFr. Er bestaat ook een luxe editie in een oplage van 50 genummerde en gesigneerde exemplaren. Te herkennen aan de kunstlederen band met goudopdruk. Prijs: ƒ 110,00/2000 BFr. Beide edities zijn gedrukt op zwaar, glanzend papier en zijn gekartonneerd. Wie van beknopte informatie houdt, kan zich beperken tot de aanschaf van nummer 17 van het stripfanzine Kartoen. Daarin een kort overzicht van de carrière van Vance, kompleet met bibliografie. In datzelfde nummer een heel aardig interview met Bronzen Adhemarwinnaar Jan Bosschaert. Kartoen telt 24 pagina's op A5 formaat en is te koop voor ƒ 2,75/50 BFr. Info katalogus: Bronzen Adhemar Stichting, Warandestraat 42, 2300 Turnhout, België. Info Kartoen: 't Vlaams stripcentrum, Letterkundestraat 139, 2610 Wilrijk, België. PvG

Nieuws van het **televisiefront**. Op initiatief van uitgeverij Dupuis zijn de Franse zender TF1 en de Canadese Astralgroep begonnen aan een televisiebewerking van *Robbedoes en Kwabbernoot*. Het werk, dat in Korea wordt uitgevoerd, moet resulteren in 26 afleveringen van 26 minuten. Ook *Kuifje* dreigt opnieuw de dupe te worden van de commercie. De Franse studio Ellipse werkt in samenwerking van de Stichting Hergé, het Canadese Nelvana en RTL aan een tekenfilmserie waarin ieder *Kuifje*-album (met uizondering van *Kuifje in het land van de Sovjets* en *Kuifje in Afrika*) wordt verdeeld in twee afleveringen van elk 24 minuten. Daarnaast is een Duits bedrijf bezig met een televisiebewerking van *Asterix* en hebben de Disney studio's interesse getoond in de *Marsipulami*. Na het succes van *Dommel* laat uitgeverij Lombard het Belgische Belvision nu pilots maken van *Hugo*, *Bas* en *Viva Zapapa*. Tevens wordt de mogelijkheid onderzocht om *Rik Ringers* en *Thorgal* voor televisie te bewerken. Van een andere Lombard-ster, *Chlorophyl*, wordt een serie aangekondigd waarin poppen- en tekenfilm wordt gecombineerd. Het is maar dat je het weet. ML

De **Bronzen Adhemar Stichting** zoekt leden. De BAS (verantwoordelijk voor de Stripgidsdagen in Turnhout en het bronzen beeld van Adhemar in diezelfde plaats) zoekt bij het promoten van het beeldverhaal de (geldelijke) steun van nieuwe leden, die op hun beurt aantrekkelijke kortingen op de uitgaven en activiteiten van de BAS in het vooruitzicht worden gesteld. Belangstellenden worden verzocht 750 Bfr. over te maken op ASLK 001-2061660 t.n.v. BAS te Turnhout, o.v.v lidgeld '92. Voor 3000 Bfr. ben je erelid en bedrijven worden verzocht minimaal 12.000 Bfr. over te maken. Meer informatie bij de voorzitter: Patrick Van Gompel, Neerhofstraat 36, 2300 Turnhout (België). Tel: 014-422737. ML

Kopers van de **Axel Moonshine**-serie, die door Arboris voor het eerst volledig wordt uitgegeven, zullen al wel gemerkt hebben dat er de laatste tijd geen nieuwe delen zijn verschenen. Dat is het gevolg van het faillissement van het Franse Vaisseau d'Argent, de uitgeverij die door Godard en Ribera zelf is opgezet. Zolang onduidelijk is bij wie de rechten terecht zullen komen, geeft de curator van het failliete bedrijfje de films niet vrij en kunnen er geen nieuwe albums gedrukt worden. Arboris-oprichter Hans van de Boom verwacht niet dat deze situatie nog lang zal duren, omdat het beschikbaar stellen van de films alleen maar geld oplevert. Zodra de zaken rondom Vaisseau d'Argent in Frankrijk geregeld zijn, wordt de Nederlandstalige uitgave van *Axel Moonshine* hervat. PvG

Met het huwelijk van Olivier B. Bommel en Juffrouw Doddel in *Het einde van Eindeloos* sloot **Marten Toonder** in 1986 zijn levenswerk af. In mei van dit jaar zal de dan 80-jarige auteur debuteren in een nieuw genre: de autobiografie. De Bezige bij geeft dan ter gelegenheid van Toonders verjaardag *De prille jaren (1912-1940)* uit; het eerste deel van Toonders autobiografie. Hierin geeft hij, volgens de uitgever, een uiterst persoonlijk beeld van de periode waarin hij naar de volwassenheid groeide. Hij vertelt over zijn eerste levensjaren in Rotterdam en Scheveningen; over het zeemansgezin waaruit hij komt; over de schuchtere kennismaking met zijn latere vrouw Phiny Dick en over zijn feestelijke maar weinig voorspoedige middelbare-schooljaren. Ook schrijft hij over zijn reis naar Zuid-Amerika, zijn zoeken naar een doel in het leven, zijn huwelijk en zijn eerste betrekking als striptekenaar bij de Rotogravure in Leiden. *De prille jaren* omvat zo'n 200 pagina's en kost *f*29,50/590Bfr. ML

Wanted: Dadara or alive is de titel van een alleraardigste bundel cartoons van Dadara (pseudoniem van Daniel Piotr Rozenberg). De in Polen geboren, maar als baby naar Nederland verhuisde cartoonist bezit een verfrissende humor die niet zelden pas in tweede instantie tot de kijker doordringt. Dadara's tekeningen zijn brutaal, intelligent en vertellen in een paar penseelstreken *more than a thousand words*. De bundel is uitgegeven en te bestellen bij: Uitgeverij Vers & Gezond, Buitenom 216, 2512 XD, Den Haag (070-3640231) en kost *f*7,50/150 Bfr. ML

Dadara

Uitgeverij Sherpa zal in samenwerking met uitgeverij Ogenblik (zie elders op dit prikbord) de gloednieuwe **Mattotti** uitgeven. *De man aan het raam* is een poëtische zwart-wit roman van 160 pagina's die in klein formaat zal verschijnen. Later dit jaar zal van dezelfde auteur nog *Fluister* volgen. In navolging van de befaamde *30-40*-reeks van de Franse uitgever Futuropolis zal Sherpa een eigen reeks zwart-wit albums op groot formaat (30x 40 cm) uitgeven. Onder de toepasselijke naam *K2* (de naam van de berg in de Himalaya die volgens sattelietfoto's nog hoger is dan de Mount-Everest) zullen *Cromwell Stone* (Andreas) en *De eerste reis* (Baudoin) het licht zien. De eerste in een genummerde oplage van 750 exemplaren, de tweede in een oplage van 500 exemplaren. De albums zullen op zeer stevig papier gedrukt worden en van een nietje voorzien voor *f*49,95/1000Bfr. in de winkels komen te liggen. Van *De eerste reis* verschijnt tevens een luxe-editie van 75 exemplaren met gesigneerde zeefdruk voor *f*100 tot *f*125. ML

Het **Sjors & Sjimmie Stripblad** neemt in haar derde nummer van dit jaar afscheid van *Heinz*. De geestelijke vaders van de stripkat, Windig en de Jong, hebben na al die jaren dezelfde dagbladstrip getekend te hebben behoefte aan een creatieve pauze. Naar verwachting komt *Heinz* over 9 maanden (!) weer herboren terug. *Marshall Blueberry* zal de cover van nummer 4 smoel geven. Het verhaal is, zoals eerder gemeld, geschreven door Giraud en zal met 6 pagina's per nummer gepubliceerd worden. In Frankrijk ligt het album al de nodige maanden in de winkels en *Blueberry*-fans hebben daar kunnen zien dat Vance net iets te *clean* tekent om het echte *Blueberrys*feertje op te roepen. Het vijfde nummer van het Stripblad kent naast een cover van Aloys Oosterwijk weer een aflevering van *T is van Tekenaar*. Ditmaal zullen ruim drieeneenhalve pagina's gewijd zijn aan Jean Giraud. Nummer 6, tenslotte, brengt het al eerder aangekondigde *Johnny Goodbye*-verhaal *De man die wel bestond*. Weinig nieuws dit keer, maar wat zien we daar...? Een roodborsttapuit... een Fokker Friendship...? Nee, het is *Soeperman* die naar nummer 7 vliegt! ML

Omdat wij al enige tijd verzuimd hebben je in deze rubriek op de hoogte te houden van nieuwtjes bij **uitgeverij Lombard** volgt hier een inhaalrace. De voorpublicatie van Paul Tengs *Sint Vladimir, De Stralende Zon* (zie *Acacialaan 21* in ZzLI 56) in *Kuifje* is geëindigd. Het album zal in maart, tegelijk met het verschijnen van een Russische editie van 200.000 exemplaren, in de winkels liggen. Andreas heeft met *Afdaling* een nieuwe episode van *Rork* voltooid. Naar verwachting zal het verhaal, dat zich op de Noordpool afspeelt, halverwege dit jaar worden voorgepubliceerd. Andreas is overigens momenteel bezig legenden van de Azteken te verstrippen. Geheel in aquarel! De geplande voorpublicatie van *Het Zonnezwaard*, de achttiende episode van *Thorgal*, valt ongeveer samen met het verschijnen van deze ZozoLala. Voorpublicatie van het fraaie middeleeuwse verhaal *De Gijzelaarster* (Marc-Renier/Lapière) en het houterig getekende, maar in populariteit groeiende tweede verhaal over *The Black Hawk Line* (Stalier) zullen dan zijn afgerond. Het pad van menig stripauteur mag dan met rozen geplaveid zijn; aan die rozen zitten venijnige doorns. Vraag dat maar aan Henri Vernes. In het laatste *Bob Morane*-album, *Drie kleine aapjes*, liet hij vlucht 747 van Garuda Air Line boven het Kalimantanoerwoud in Borneo verongelukken. En dat schoot vertegenwoordigers van de betreffende luchtvaartmaatschappij in het verkeerde keelgat. Gevolg... een proces! ML

Uitgeverij Oog & Blik is het geesteskind van Hansje Joustra (wereldberoemd in Nederland door Het Raadsel) en Joost Swarte (sowieso al wereldberoemd). Tot nu toe was een zeefdruk van Ever Meulen het enige tastbare resultaat van de nieuwe uitgeverij, maar daar komt snel verandering in. Nog dit jaar zullen er drie delen *Heinz* verschijnen, waarvan het eerste deel (*Circus Heinz*) al voor begin maart gepland staat (let op de omslag!). Eind april verschijnt in verband met de Haarlemse Stripdagen een catalogus van Theo van den Boogaard. Het boekwerk meet 27 x 27 centimeter en kost *f*35. Voor de luxe editie (200 exemplaren) met linnen kaft en zeefdruk betaal je *f*100. Van dezelfde auteur worden ook de undergroundstrips (*Ans en Hans*, *Witje*, e.a.) gebundeld. De derde *Pontiac Review* (het beruchte sexnummer) telt dit keer 12 pagina's extra en wordt daardoor wellicht iets in prijs verhoogd. Wederom in verband met de Haarlemse Stripdagen is de geplande uitgave van een *Crumb-catalogus*. Als dit fraaie plan doorgang vindt (op het moment van schrijven moeten de puntjes nog op de i worden gezet) zal het om een geheel andere uitgave gaan dan de Franse catalogus die ter gelegenheid van Angoulême wordt uitgegeven. In maart staat het tweede deel van de onvolprezen *Maus* op het programma en er wordt tevens gedacht aan een herdruk van het eerste deel en een luxe bundeling van beide delen. *Jopo in Mono* is de titel van een CD (met boekje) die eind februari zal verschijnen. Fay Lovsky zingt 10 nummers en Joost Swarte (die uiteraard voor de omslag en het boekje tekende) zingt een paar nummertjes mee. De CD gaat *f*39,95 kosten en het project zal vergezeld gaan van een T-shirt en een zeefdruk (prijs onbekend). Joost Swarte heeft ook een erotische set speelkaarten getekend die in mei in de winkel zullen liggen. De prijs hiervan zal beneden de *f*10-grens liggen. Tenslotte (volgt u het nog allemaal?) zijn er plannen om in Haarlem

met een *Bilal-catalogus* te komen, die een groot vervolg zal krijgen in een Nederlandse uitgave van het *Transit-project*. Voorwaar een aardig fonds! ML

Onder de titel **Wasco's comics 1** verscheen onlangs een aantal gags over de inwoners van Apenootjeseiland op een ander formaat dan voorheen. Voor wie nog nooit een Apenootje heeft gelezen stellen wij even de enige bewoners van het eiland voor: Karel de Bruin en zijn hondje Snoepje, Rinus en zijn laken, Lien die van insecten houdt en Loesje die weet waar het in het leven om gaat. Zij worden door Wasco met veel liefde in een kinderlijk aandoende stijl getekend. De humor is vaak aandoenlijk, vertederend en leunt aan tegen die van *Peanuts*-tekenaar Charles Schultz. In het eerste nummer is tevens en voorproefje van het aanstaande kattenstripblad *Poes* opgenomen dat beslist naar meer doet smaken. *Wasco's Comics* is verkrijbaar via Het Raadsel en kost ƒ4,50/85 Bfr. ML

We hebben enige tijd terug twee leuke en kwalitatief in het oog springende **stripamateurbladen** mogen ontvangen. Het eerste blad waar we je aandacht voor willen vragen is **Iris**, een - zoals ze zelf zeggen - onaangepast stripblad uit de Nijmeegse stal dat elke twee maanden verschijnt. Iris biedt behalve amateurstrips ook recensies. De layout ziet er verzorgd uit en de stripbijdragen zijn redelijk (Iris) tot zeer leuk (DirkJan). En de prijs mag er ook zijn (hetgeen lang niet voor elk amateurblad geldt!): losse verkoop ƒ 2,50. Voor meer info of een abonnement: Iris, Thomas van Acquinostraat 4, 6525 GD Nijmegen.
Daarnaast jullie aandacht voor **Barwoel**. Een - ik citeer alweer - "uit de hand gelopen grapje van enkele studenten, althans dat waren wij nog bij de oprichting van het blad". Barwoel komt 1 maal in de maand uit en is in Rotterdam in de losse verkoop verkrijgbaar bij Yendor. Een halfjaarabonnement kost ƒ 15,00 (excl. porto). Barwoel kent vrij veel gagstroken die soms zeer flauw en soms zeer de moeite waard zijn. In dit laatste geval zijn het met name de veelvuldige Kamagurkiaanse opmerkingen en situaties die het goed doen. De kwaliteit van de tekeningen is net als de humor zeer wisselend. Voor meer info: Redactie Barwoel, p/a Engelsestraat 75 A, 3028 CD Rotterdam. CB

Liefhebbers van **Ravian** moeten weer eens uitkijken naar een Franstalige uitgave: eind vorig jaar verschenen bij Dargaud *Les Habitants du Ciel*, met als ondertitel *Atlas cosmique de Valérian et Laureline*. Het is meer een encyclopedie dan een atlas, want onderverdeeld in groepen als "nuttige diersoorten", "schadelijke diersoorten", "kuddedieren" en "humanoïden" worden alle levende

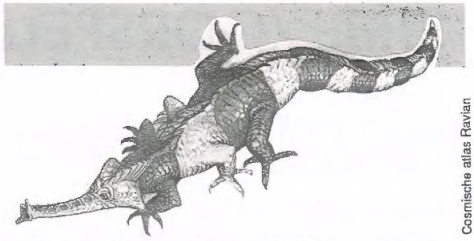

Cosmische atlas Ravian

wezens behandeld die in een of meer van de 15 Ravian-albums een rol hebben gespeeld. Het boek is doorspekt met paginagrote tekeningen en verbindingsstripjes door Mézières. Het "wetenschappelijke" gedeelte bevat anatomietekeningen van gewrichten en organen, stambomen en allerlei wetenswaardigheden. Een alfabetisch register ontbreekt natuurlijk niet. Warm aanbevolen door professor Zsaz-Zsaz van de "Poly-Université des Astéroïdes de Shimballill". (70 pagina's, kleur, gekart. ± ƒ 32,50/570 BFr.) PvG

Myra Lennarts is in het kader van haar studie bezig met een onderzoek naar Fantasy in al haar verschijningsvormen, dus ook naar **Fantasy in strips**. Zij heeft een enquete opgesteld en vraagt lezers/belangstellenden om hun mening te geven over deze stroming. Als je dan toch bezig bent om onze enquete te verwerken, doe deze er dan even bij. Je kunt een enqueteformulier over Fantasy opvragen bij bovengenoemde persoon. Adres: Smidspad 75 5046 JB Tilburg. Even doen. CB

AGENDA

De zevende **Leidse Stripdag** wordt dit jaar gehouden op **zondag 8 maart** van **10.30 tot 16.30 uur.** Let op: de stripdag is dit jaar niet op het vertrouwde adres, maar in gebouw Antonius, Lange Mare 43 in het centrum van Leiden. Naast de ruilbeurs en veiling zijn er signerende tekenaars (Robert van der Kroft, Eric Schreurs, Hein de Kort, Dick Heins, Aloys Oosterwijk, John Erkelens en Hanco Kolk zeiden reeds toe) en worden er 100 bierflesjes met een speciaal voor de gelegenheid door Robert van de Kroft ontworpen etiket verkocht. De toegang bedraagt ƒ2,50 voor volwassenen en ƒ1,50 voor kinderen. Meer informatie bij: 02520-23240 en 071-121802.

In Eindhoven wordt op zaterdag 21 maart voor de negende maal de stripbeurs georganiseerd. Plaats: het Wirogebouw (Hoek Tivolilaan/Wirostraat). De gebruikelijke ingrediënten: ruilbeurs, videovoorstellingen, veiling en diverse tekenaars.
Entree: ƒ 3,50. Kinderen onder de 1.50 m. betalen ƒ 1,50.

O U D E N U M M E R S

10 STUDIO ARNHEM, LUXE ALBUMS, STAMBOOM VAN DE FRANSTALIGE STRIP (24 PAG.) **30** HISLAIRE, LOUISE BROOKS (16 PAG.) **30 LUXE** IDEM OP ZWAAR, GLANZEND PAPIER **31** MILTON CANIFF, STEVE CANYON-STRIP, DUITSE STRIPS, A. DEN DOOIER (20 PAG.) **32** RAVEN EN ROUFFA, DE VERDWENEN JUWELEN (28 PAG.) **33** WINDIG EN DE JONG, URGO - ZOON VAN FNIRWAK, BRT-STRIPKWIS, DE ONNOEMBAREN (16 PAG.) **35** PRATT, BRECCIA (24 PAG.) **36** FRANK MILLER, E.P. JACOBS, THE MUMMY (24 PAG.) **38** DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULEME, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **40 BIS** SPECIAAL DUBBELNUMMER OVER ALBERTO BRECCIA EN BERNIE KRIGSTEIN, MET VAN BEIDE EEN KOMPLETE KORTE STRIP (44 PAG.) **41** STERNE, HARRY BALM, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **42** ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **47** JULSING, STRYPTOGRAM-OPLOSSING, K.A. (24 PAG.) **48** BERTHET, ROMITA SR., K.A., WATCHMEN (20 PAG) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIE-TEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG **58** LOISEL, SCHULTHEISS (16 PAG.) **60** ZOZOLALA 10 JAAR, MARVANO, PETER VAN DONGEN, K.A., GINE, RIVIÈRE, NORMA (32 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN F 3,00 PER STUK, MET UITZONDERING VAN **30 LUXE**, DIE F 3,50 KOST, EN **ZOZOLALA 50**, DIE F 4,50 KOST. BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE ARNHEM, MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE NUMMERS. LEZERS IN BELGIE KUNNEN OOK BESTELLEN DOOR ONS EEN EUROCHEQUE TOE TE STUREN.

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs vermeld in Hfl/BFr. Het cursieve commentaar is van de ZL-redaktie.

Te verschijnen in februari (week 6 t/m 9)

ALICE EN LEOPOLD 2 (Wozniak/Lapière) Dupuis; 7,95.
BAKELANDT 53: De wraak van Amon Ra (Leemans) Standaard; 5,95/110.
BOB A. 3: Hogerop (Stevenhagen) Van de Heide Producties; 7,95.
CASINO 1: Blue train; Loempia; 16,90 sc.
CASPER EN HOBBES 2 (Watterson) Big Balloon; 7,95/150.
CAT CLAW: Ratsody in Blue (Kerac) Arboris; 8,95/180.
CHARLY 2 (Magda/Lapière) Dupuis; 15,95.
CLAUDIA BRÜCKEN SPECIAL 1 (Oosterveer/Ritstier) Lombard; 13,95. *Bevat de delen 1, 2 en 3.*
CLIFF BURTON: Catman (Rodolphe/Garcia) Dargaud; 9,90.
COMPLEET UITVERKOCHT; Loempia; 32,00 hc. *Bevat de delen 11 en 12.*
DE AVONTUREN VAN ALEF THAU 6: De man zonder werkelijkheid (Jodorowsky/Arno) Big Balloon/Alpen; 19,95/395. *De ontknoping!*
DE DROOM VAN DE HAAI 3 (Schultheiss) Oranje. *Slechts 1000 hc. exemplaren, verschijnt niet als sc. Tevens in luxe editie van 200 ex. met genummerde en gesigneerde offsetprent.*
DE RODE RIDDER 141: De tuin van Eden (Biddeloo) Standaard; 5,95/110.
DONALD DUCK POCKET 1: De zeven wereldwonderen; Big Balloon; 7,50/145. *De bekende pockets in een nieuw jasje.*
DURANGO 10: De prooi van de jakhals (Swolfs) Big Balloon/Alpen; 9,95/195.
EDGAR WALLACE: De gele slang (Dûchateau/Li) Lefranq; 7,95.
ELFQUEST 27: De kamer van het ei (Pini/Pini) Arboris; 7,95/160.
ELFQUESTBOEK 2: Op zoek naar de allerhoogsten (Pini/Pini) 29,95/595. *Herdruk.*
GIN ROW; Lombard; 24,95. *Op groot formaat.*
HET KRISTALLEN ZWAARD 3: De greep van Mangrove (Goupil/Crisse) Oranje.
JORDAN DUBBELALBUM 1 (Cadot/Richelle) Lombard; 9,95.
KIEKEBOOE 53: De roze Rolls (Merho) Standaard; 5,95/110.
LOKJE 4 (Blesteau/Godard) Dupuis; 8,25.
NERO 118: De gouden hemelkijker (Sleen) Standaard; 5,95/110.
REIZIGERS (Andreas/div.) Oranje. *Zes verhalen van Andreas op scenario's van Scholz, Goffaux, Foerster, Bézian, Cossu, Yann.*
ROBERT EN BERTRAND 93: De gouden poort; Standaard; 5,95/110.
SCHANULLEKE 2: Poppenmoppen; Standaard; 5,95/110.
SINT VLADIMIR: De stralende zon (Teng/Volkoff) Lombard; 24,95. *Op groot formaat. Zie ook ZL 57.*
SLAINE 4: De slag op het ijsveld (Mills/Bisley) Arboris; 8,95/180 sc, 17,95/360 hc. *De laatste episode.*
STEFAN 5 (Laudec/Cauvin) Dupuis; 8,25.
SUSKE EN WISKE 231: De scherpe schorpioen (Geerts) Standaard; 5,95/110 sc, 49,90 luxe.
THEO 1 (Gibelin/Wendling) Oranje.
TRUENO 1: De koningin van Anubis (Mora/Burns) Arboris; 8,95/180 sc, 17,95/360 hc. *Een nieuwe ridderstrip.*
VERHALEN UIT DE MEGASTEDEN 2: Shamballa (Grant/Ranson) Arboris; 9,95/195.
VIJFTIEN EN EEN 1/2 (Kruis) Joop Wiggers; 7,95.

Te verschijnen in maart (week 10 t/m 14)

ARME LAMPIL 6 (Lambil/Cauvin) Dupuis; 8,25. *Alle albums van Dupuis zijn vanaf maart in prijs verhoogd.*
H.G. WELLS: De tijdmachine (Severin) Lefranq; 9,95.
JOHNNY CONGO: De rode rivier (Paape/Greg) Lefranq; 7,95.
KERMIS DER ONSTERFELIJKEN (Bilal/Christin) Big Balloon/Alpen; 9,95/195. *Aanmerkelijk beter dan het vervolg,* Lady in Blue.
DE JACHT (Bilal/Christin) Big Balloon/Alpen; 12,95/250. *Vijf sterren van de redaktie.*
BOB MORANE SPECIAL 4 (Vernes/Coria) Lombard; 13,95. *Bevat de delen 23, 24 en 25.*
BRUCE J. HAWKER 7: Het rijk van de hel (Vance /Duchateau) Lombard; 9,95.
BUDDY LONGWAY DUBBELALBUM 2 (Derib) Lombard; 9,95. *Bevat de delen 14 en 15.*
CROCO & CO (Ceppi/Vepy) Oranje.
DOUGLAS DUNKERK; Dargaud; 9,90.
JEEPSTER; Dargaud; 7,95.
DE GIJZELAARSTER (Lapière/Marc-Renier) Lombard; 24,95.
DE ANDERE WERELD 1: Het land van de herfst (Rodolphe/Magnin) Arboris; 8,95/180.
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 69: Donald Duck als astronaut (Barks) Big Balloon; 6,95/145.
DE BROZEMS 6 (Degotte) Dupuis; 8,25.
DE MAZDABENDE 3 (Darasse/Hislaire) Dupuis; 8,25.
DE WERELD VAN DE HERMETISCHE GARAGE 2: De vier koninkrijken (Moebius/Lofficier/Shanower) Big Balloon/Alpen; 19,95/395.
DONALD DUCK POCKET 2: Gevecht in de ruimte; Big Balloon; 7,50/145.
GILLES DE GEUS 6: Spionage (Kolk/De Wit) De Plaatjesmaker; 7,95. *Absolute aanrader.*
LOTUSBLOEM 4: De Scythische graftombe (Franz) Arboris; 8,95/180 sc, 17,95/360 hc.
LUGUBERE VERHALEN 1 (Hermann) Arboris; 8,95/180. *Herdruk in slappe kaft.*
NATHALIE: Stripstewardess (Jaap/Joop) Arboris; 8,95/180. *Herdruk in kleur.*
PACUSH BLUES 6: De eerste maten (Ptiluc) Oranje. *Het eerste verhaal over deze losgeslagen ratten.*
PRINS VALIANT 53 (Murphy) Semic Juniorpress; 8,95.
RAF DE POSTBODE 3 Cauvin/Sandron) Oranje; 8,95.
ROBBEDOESALBUM 203; Dupuis; 18,50.
ROEL DIJKSTRA 18: De zwarte toto (Bubenik/Watson) Big Balloon; 7,50/150.
TAÏ DOR 4: De zwarte weduwe (Serrano/Rodolphe/Letendre)
TAMBA 6 (Conto/Braz) Comic Productions; 6,95.
THE BLACK HAWK LINE 3: In de schaduw van Fuji-San (Staller) Lombard; 9,95. *Ziet er het beste uit met weinig licht.*
URBANUS 34: De vliegende Goudreinet (Linthout/Urbanus) Loempia; 5,95.
VROUWEN IN HET WIT 9 (Bercovici/Cauvin) Dupuis; 8,25.
ZOELOELAND 4 (Ramaïoli) Oranje.

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Arnhem. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels

FINANCIËN:
Postbank giro 3253937 t.n.v. Stichting Zet.El te Arnhem

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ 20,00, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost ƒ 33,00. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op bovenstaand girorekeningnummer, met vermelding van: Abonnement ZL m.i.v. nr.....

FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 20,00 (1 YEAR) OR F 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, HOLLAND

Druk: SSN Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Carl Bieker, Paul van Gremberghen en Mike Leenders
VORMGEVING EN OPMAAK:
Marije Bijl, Toon Dohmen en Sigge Stegeman
VASTE MEDEWERKERS:
Michel Clessens, Jurry Heshusius, Inktvis-Prutduktie, Bert van der Meij, Mat Schifferstein, Hedy Stegge en Ton van der Wielen
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Christianne Bezembinder-De Wolff

© 1992
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, NL